

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Дубовик Катерина Юріївна

**ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ С.Ф. Бобровицька,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри дошкільної і
початкової освіти
« ____ » _____ 2021 року

Виконавець

_____ К. Ю. Дубовик
« ____ » _____ 2021 року

Суми – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	7
1.1. Особливості формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі.....	7
1.2. Поняття «образотворче» мистецтво, його види і жанри.....	17
1.3. Роль образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури молодших школярів.....	27
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	38
2.1. Аналіз стану сформованості естетичної культури молодших школярів.....	37
2.2. Хід експериментальної роботи.....	48
2.3. Результати перевірки дослідно-експериментальної роботи	57
Висновки до розділу 2	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті визначено, що основною метою освіти є її спрямованість на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування у неї духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає залучення молодого покоління до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є першоосновою естетичного розвитку особистості.

Естетичне ставлення людини до світу формується і розвивається впродовж усього її життя. Однак не всі періоди життя рівноцінні для естетичного розвитку. Видатні письменники, педагоги, діячі культури (К. Ушинський, Л. Толстой, В. Сухомлинський, Д. Кабалевський та інші) констатують, що виняткове значення стосовно цього має період молодшого шкільного віку, так як особливості дітей 6-9-ти річного віку найбільш сприятливі для формування у них естетичної культури.

Організація естетичного виховання учнів початкових класів виступає одним із важливих напрямків роботи сучасного вчителя, грамотна реалізація завдань якого неможлива без виокремлення та усвідомлення структурних частин естетичної культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні підходи до естетичного виховання школярів розглядали І. Гончаров, Н. Кушаєв, Б. Ліхачьов, М. Таборідзе, Т. Шуртаков; проблеми естетичної свідомості досліджували С. Гольдентріхт, М. Гальперін, М. Киященко, В. Мазепа; окремі аспекти естетичного ставлення вивчали О. Буров, А. Джидарьян, Л. Столовіч та інші.

Значний внесок у розв'язання проблеми розвитку естетичної культури зробили зарубіжні і вітчизняні вчені М. Аріарський, Д. Генкін, Г. Єскіна, Г. Загадарчук, В. Кірсанов, О. Миронюк, І. Петрова, Ф. Соломонік, котрі розглядають поняття «естетична культура» як цілеспрямований процес формування якостей всебічно розвиненої особистості, що дає можливість їй

сприймати природні та соціальні реалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси.

Проблемі пошуку шляхів формування естетичної культури молодших школярів за допомогою образотворчого мистецтва у науковій літературі не приділялось належної уваги, що й обумовило вибір тематики магістерського дослідження: *«Образотворче мистецтво як засіб формування естетичної культури молодших школярів»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів.

Відповідно до мети магістерського дослідження були визначені наступні *завдання*:

1. Охарактеризувати особливості формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі.
2. Обґрунтувати роль образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури молодших школярів.
3. Реалізувати та експериментально перевірити ефективність образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів.

Об'єкт дослідження – формування естетичної культури молодших школярів.

Предмет дослідження – використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів.

Методи дослідження: теоретичні: порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел з питання використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів; емпіричні: анкетування – з метою визначення рівня сформованості досліджуваного феномену; педагогічний експеримент – з метою перевірки ефективності образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної

культури молодших школярів; методи математичної статистики – для обчислення здобутих даних експериментальної роботи.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають в науковому обґрунтуванні особливостей формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі; доповненні уявлень про вплив образотворчого мистецтва на формування естетичної культури; доведенні впливу образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що показана можливість образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів. Результати дослідження можуть бути використані у педагогічній практиці роботи початкової школи, а також для розробки навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів педагогічних ЗВО.

Апробація результатів та публікації: результати дослідження доповідалися на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: від традицій до інновацій», на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи», на XIX Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції та опубліковані у збірниках статей:

1. Дубовик К., Данько Н. Засоби формування естетичної культури молодших школярів. Дошкільна і початкова освіта: від традицій до інновацій: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 листопада 2020 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 192-195.

2. Дубовик К. Формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі. Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції для

студентів, магістрантів та молодих науковців (28 квітня 2021 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 159-163.

3. Дубовик К., Данько Н.П. Образотворче мистецтво як засіб формування естетичної культури. Особливості організації життєдіяльності дитини в сучасному дошкіллі: матеріали XIX Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (29 квітня 2021 року, м. Умань). Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2021. С. 62-64.

Загальні відомості про структуру й обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки, з них 68 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Особливості формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі

Розвиток естетичної культури молодших школярів та естетичного виховання в цілому є актуальним питанням сьогодення. Розв'язання масштабних завдань, які, в свою чергу, забезпечать прогрес нації, народу, людства під силу творчій, естетично багатій особистості. Формування естетичної культури підростаючого покоління, насамперед, залежить від сім'ї та навколишнього середовища.

Загальноосвітній навчальний заклад відіграє величезну роль в естетичному вихованні підростаючого покоління. Згідно урядових рішень, документів Міністерства освіти існує необхідність подолання недооцінки естетичного виховання школярів. В результаті усієї освітньої роботи в школі учні повинні мати сформоване почуття прекрасного, високі естетичні ідеали та смаки, здійснюючись в певній системі, бути суб'єктами діяльності школи і громадських організацій [2, с. 33].

Формуванням естетичної культури молодших школярів, перш за все, займається вчитель початкових класів. Він навчає учнів бачити прекрасне у вчинках людей, навколишньому середовищі, всебічно розвиває особистість кожного школяра. Цінності, які засвоює і освоює людина, глибина здобутих знань, уміння користуватися ними на практиці є багатством духовної культури людини [15, с. 59].

Естетичне виховання – один із напрямків всебічного розвитку особистості, до якого все частіше зростає науковий інтерес. Окрім цього,

зазначимо, що особливістю естетичного виховання є те, що воно впливає не лише на розум, але й почуття людини.

Проблема естетичного виховання у педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині таких видатних українських педагогів та діячів освіти як Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, Е. Михеєвої, К. Ушинського та ін. Значний внесок у розробку теорії естетичного виховання зробили Ю. Борев, О. Буров, Л. Волович, І. Долецька, М. Каган, Л. Коган, В. Розумний, В. Скатерщиков, Є. Квятковський, А. Макаренко, О. Семашко, В. Сухомлинський, В. Шестакова та ін. Насамперед, вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання дітей.

Естетичне виховання особистості є предметом наукового дослідження багатьох учених. Так, у працях філософів (Ю. Борев, І. Зязюн, В. Розумний) та дослідників соціологічного напрямку (В. Потапчик, Ю. Фохт-Бабушкін, О. Семашко та ін.) естетичне виховання розглядається як засіб соціалізації молоді, залучення її до духовних цінностей суспільства. Проблеми формування у дітей естетичних ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій присвячені праці Б. Лихачова, С. Мельничука, О. Рудницької, А. Щербо та ін.

Поняття естетична культура розглядається багатьма вченими Г. Апресян, О. Буров, І. Зязюн, М. Каган, А. Комарова, Г. Лабковська, В. Липський, В. Малахов, Н. Миропольська, М. Овсянников, Л. Печкота ін., які підкреслюють, що її формування пов'язане з розвитком естетичних творчих здібностей особистості.

Термін «культура» (від лат. *cultura* – оброблення, виховання, освіта, розвиток, шанування) – своєрідний спосіб розвитку та організації людської діяльності, продуктів духовної та матеріальної праці, в системі духовних цінностей, соціальних норм і закладів, в сукупності ставлення народу до себе, до природи [62].

У суспільній думці в Європі вперше застосували термін «культура» наприкінці XVIII століття. Першочергово воно означало планомірний вплив

людини на природу, потім освіту та виховання самої людини, нині є показником особистої досконалості людини.

Відповідно двом основним видам виробництва – матеріальному та духовному, культуру поділили на духовну та матеріальну відповідно. Найбільше цікавила вітчизняних та зарубіжних дослідників естетична культура (духовна культура людини). Будучи філософською наукою, одночасно естетика вивчає сферу естетичного (специфічне ціннісне ставлення людини до світу) та сферу художньої діяльності людей.

Естетика – наука про створення, опанування та оцінку загальнолюдських цінностей, зумовлених національними, класовими, історичними змінами [23, с. 47]. Таким чином, основними питаннями естетики є різноманітність і природа естетичного в мистецтві та реальності, суть, принципи і закономірності естетичного ставлення людини до світу. Лише людині з високим рівнем естетичної культури під силу пізнати світ за найбільш загальними законами краси та принципами опанування світу.

Поняття «естетична культура» розглядається не лише з культурологічної, а й з психолого-педагогічної точки зору. Культурологічний підхід встановлює, в першу чергу, закономірності особистої культури людини та її зв'язків із суспільною, а психологічний аналіз – внутрішні, рушійні сили оволодіння культурою, розвинену здатність людини бачити світ, духовне освоєння в образах її почуттєвої свідомості [27].

На сьогоднішній день естетична культура особистості є здатністю й умінням відчувати своє єднання зі світом, змістовним переживанням глибини та розмаїття цих взаємин, а також формуванням внутрішнього світу в цілому з огляду на цілісність зовнішнього світу. Естетична культура особистості являється також сукупністю ціннісних векторів особистості в її взаєминах зі світом; показником інтеграції всіх людських здібностей та якостей розглядатися і як показник інтеграції в єдине ціле всіх людських якостей в єдине ціле; умінням розшифровувати й організовувати естетичний досвід, визначати тенденції загального процесу взаємодії зі світом [3, с. 193].

Так як, естетична культура є частиною культури суспільства, то варто зазначити, що вона є характеристикою суспільства як здатність забезпечувати розвиток естетичних відносин та мистецтва.

Естетична культура є поєднанням чуттєвого і духовного світу людини, яка проектується через своє ставлення до мистецтва, природи, до інших людей, повсякденного життя. Своєрідність естетичного ставлення до дійсності полягає в тому, що естетична «... цінність – це внутрішній, емоційне освоєний суб'єктом орієнтир його діяльності і тому сприймається ним як його власна духовна інтенція, а не надособистісний, відчужений від нього регулятор поведінки» [44, с. 72].

Згідно філософським та психолого-педагогічним працям з проблеми нашого дослідження з'ясовано, що існують різні наукові позиції стосовно пояснення поняття «естетична культура» у його широкому та вузькому значеннях (М. Каган, Н. Кирєєва, Л. Михайлова, Л. Печко, Л. Серих й ін.).

Філософ М. Каган стверджував: «Естетична культура розкриває ступінь прояву естетичного начала, творчості за законами краси у всіх сферах людської діяльності, ступінь підготовленості соціального суб'єкта до реалізації такої діяльності». Будучи інтегральним поняттям, «естетична культура» характеризує та охоплює такі сфери особистості як: емоційна, психічна, вольова, інтелектуальна; засоби саморозкриття (прояви людського мислення, прояви її вибору, а також того, що вміє, і в тому, яка вона сама); види життєдіяльності [23, с. 68].

По-іншому, естетична культура особистості є частиною будь-якого виду діяльності, фіксуючи рівень цілеспрямованості і насиченості емоційно-чуттєвого переживання, потенціалу, духовної насолоди від всіх видів життєдіяльності, естетичну мотивацію. Естетична є і вмінням бачити і оцінювати загальні перспективи розвитку свого життя, розшифровувати естетичний досвід, а також визначати тенденції процесу взаємодії зі світом. І в цій діяльності особливо необхідними для людини є почуття рівноваги, баланс між реально можливим та ідеально мислимим, баланс між спонуканням і

потребою, засобом, метою і головне естетичним смаком, за допомогою якого людина безпомилково встановлює міру потрібного, забезпечує гармонію суперечливих тенденцій і мотивів. Показником і приналежністю естетичної культури є розвинений естетичний смак.

Соціальна сфера життєдіяльності людини, її дозвілля, культура побуту теж охоплюється естетичною культурою (О. Беляєв, Н. Киященко, Н. Лейзеров). Естетична культура характеризує не тільки суспільство, а головне – індивіда. Суб'єкт естетичної культури – це людина, яка оволодіє системою естетичних відносин і цінностей, що склались. Будучи соціально обумовленою частиною культури суспільства, естетична культура має свої традиції та цінності [28, с. 59].

Потреба в естетичній насолоді, за словами В. Кузіна, займає найважливіше місце в житті людини. Людина завдяки цій потребі робить свій побут, свої взаємовідносини з іншими людьми, відпочинок, а також всі свої вчинки визначає з позиції прекрасного, з позиції моральних принципів. Сприйняття естетичних цінностей в дійсності і в мистецтві облагороджує особистість, підносить її, розкриває красу оточуючого світу [35, с. 137].

Переважає більшість дослідників поняття «культури» визначають, виходячи з двох взаємопов'язаних між собою факторів і результатів людської діяльності: матеріальну та духовну види культури, як про це пише С. Панасюк [54, с. 193]. Матеріальна культура охоплює всю сферу праці, житла, одягу тощо, а духовна сфера представляє свідомість (політика, філософія, право, мистецтво тощо). Обидва аспекти діяльності тісно взаємопов'язані. Естетична культура є одним із компонентів духовної діяльності. Духовне пов'язано з матеріальними сферами життя, бо естетичні навички, поняття узагальнені й пов'язані з різними сферами діяльності людини.

Визначальною характеристикою гармонійного розвитку молодшого школяра є естетична культура, в основу якої покладено систему естетичних знань та умінь. Обов'язковою складовою естетичної культури дітей вважається

емоційна забарвленість процесів інтелекту елементами захоплення, радісного переживання нового відкриття.

Згідно даним філософської літератури поняття «естетична культура» є загальною характеристикою рівня засвоєння й перетворення самої людини та світу за законами краси. Складовими естетичної культури вважаються усі здібності естетичної творчості, а також всі елементи естетичного духовного споглядання. У загальному вигляді визначаючи естетичну культуру, можна погодитись з філософом М. Каганом, який розглядає її як систему «засобів і продуктів, за допомогою яких людина естетично опановує світ».

На думку Н. Миропольської, компонентами естетичної культури є: естетичні почуття, або іншими словами, емоційні стани, викликані оцінним ставленням людини до явищ дійсності і мистецтва; естетичне сприймання, яке проявляється через виділення у житті та мистецтві естетичних якостей, образів і переживання естетичних почуттів; естетичні смаки – оцінювання людиною творів мистецтва, естетичних явищ з позицій естетичних знань та ідеалів; естетичні ідеали – уявлення людини про досконалу красу в природі, суспільстві, людині, мистецтві, художні вміння, здібності в галузі мистецтва зумовлені соціальними та індивідуально-психологічними чинниками; естетичні потреби – потреби в спілкуванні з художньо-естетичними цінностями, в естетичному переживанні [48, с. 75].

Дивлячись на вищесказане, естетична культура молодшого школяра розглядаємо нами як інтегративна характеристика його особистості, що передбачає сформованість комплексу естетичних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, емоційно-почуттєвих якостей, творчих здібностей, необхідних для естетичного освоєння, відображення й перетворення світу, відчуття й розуміння прекрасного, самореалізації засобами естетичної діяльності.

На сучасному етапі розвитку системи освіти шкільні предмети, що донедавна вважалися провідними, нині не сприяють цілеспрямованому формуванню особистості. Причиною цього є не стільки сутність викладання

даних предметів, скільки їхня спрямованість. Можливості гуманізації даних галузей пов'язані не з перебудовою змісту, який і залишається поза особистісним, а тільки зі створенням сприятливих умов для навчання. На перший план в процесі переорієнтації цілей виховання школи мають вийти дисципліни, що в основному впливають на формування в учнів естетичної культури. До них відносяться предмети естетичного циклу: музика, літературне читання, образотворче мистецтво, а також різні форми і методи позакласної та позашкільної виховної роботи засобами мистецтва, інтегрування їх у інші дисципліни, що вивчаються [36, с. 253].

Саме система естетичного виховання покликана навчити дітей бачити прекрасне поруч з собою в навколишній дійсності. Для того, щоб ця система впливала на дитину найефективніше і досягала поставленої мети, Б. Неменський виділив наступну її особливість: «Система естетичного виховання повинна бути, перш за все єдиною, об'єднуючою всі предмети, всі позакласні заняття, все суспільне життя школяра, де кожний предмет, кожний вид заняття має свою чітку мету в справі формування естетичної культури і особи школяра» [50, с. 86].

Естетичне ставлення дітей до оточення різноманітне та розфарбоване в яскраві кольори, що проявляються через їх світосприйняття. Зазвичай, учні початкових класів вірять, що життя – це суцільна радість. Незріла безпосередність до всього оточуючого проявляється в їх творчості. Дітям цього віку ще важко збагнути сутність прекрасного, відкриваючи для себе світ повний радості, світла, яскравих кольорів, звуків, рухів тощо. Як бачимо, у ранньому періоді дитинства закладається фундамент основних морально-етичних якостей особистості, які зберігаються, майже, незмінно протягом всього життя. А це означає, що формування у молодших школярів звичок, переконань, світогляду відбувається завдяки ефективній художньо-естетичній роботі [43, с. 114].

Розвиток дитячого прагнення до краси здійснюється за допомогою різноманітних виставок, коли малеча знає, що її роботу публічно оцінять і головне ця робота цікава вчителям, батькам, знайомим. Віддаючи усі свої сили,

дитина має бачити конкретну мету, задля якої вона працює, віддаючи всі сили. Відомо, як старанно і наполегливо вчать учні пісні до свята, усвідомивши, що мами дуже зрадіють, сприйнявши ці пісні як подарунок. У цілому естетичне виховання передбачає розвиток певних здібностей, а саме:

- здатність перетворювати, вносити найпростіші елементи красивого в життя та побут, здатність знаходити способи зображення в малюнку і ліпленні, виразно використовувати малюнки, ліплення;

- здатність сприймати і відчувати прекрасне, гарне в побуті, природі, у творах мистецтва, суспільних відносинах. Ця здатність проявляється в емоційному реагуванні на все прекрасне, гарне, доступне сприйманню учня, в особливій зацікавленості прекрасним та його проявами в звуках, формах, яскравих кольорах та їх поєднаннях;

- здатність оцінювати красиве в оточенні. Полягає вона в умінні правильно розрізняти зміст, загальний характер і найяскравіші виражальні та образотворчі засоби творів живопису; в умінні оцінювати, як діти виконують малюнки, виділяти гарні предмети в побуті, красиве – у явищах природи;

- здатність до творчості в сюжетних іграх, художній діяльності, у побуті. Мова йде про творчу уяву під час сюжетних ігор художнього типу, творчу ініціативу при внесенні красивого в побут, пошуки засобів виразності в малюнках [2].

Під час виховання розвиненої, естетично багатой особистості, необхідно пройти нелегкий шлях. Слід виховувати любов до краси у серці та душі перш за все молодших школярів, займатися раннім і прискореним розвитком інтелекту, бо саме в цей час формується майбутня особистість. За рахунок провідної ролі пізнавальної діяльності, саме у молодшому шкільному віці відбувається інтенсивне накопичення, освоєння основних знань про світ: навколишні речі, людей, людську діяльність, культуру. У цей період формуються елементи знань, уявлень про естетичні і художні явища [11, с 27].

Особливої уваги естетичному вихованню слід надавати на уроках української мови в початкових класах. Як стверджує В. Сухомлинський,

сенситивними періодами оволодіння рідною мовою є вік дітей від 3 до 5 років, а також 6-8 років (перші роки шкільного навчання). У цей час діти відкривають для себе вікно у навколишній світ. Вони вперше бачать сотні речей, предметів, явищ, залежностей, відносин. Подальший розумовий розвиток дітей залежить від того як міцно в них розвинене бажання користуватися власною мовою, висловлювати свої думки та бажання. Видатний педагог був упевнений, що повноцінний розвиток особистості залежить в першу чергу від того, наскільки правильне, емоційно багате і насичене її мовлення [64, с. 195].

Читання, література – є одними з основних джерел знань. Незалежно від того, ким стане маленький громадянин України в майбутньому – бізнесменом чи юристом, лікарем чи фермером, педагогом чи водієм, він повинен уміти швидко оперувати великою кількістю інформації з-поміж цього вибрати основне, найцінніше, а, значить, бути справжнім читачем. Крім того, головним виразником естетики в літературі є слово. На думку К. Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили [27, с. 97].

Одним з найефективніших засобів естетичного виховання дітей вважали українські письменники Б. Грінченко, М. Коцюбинський, Олена Пчілка, Леся Українка, І. Франко саме художню літературу.

Так, М. Коцюбинський наголошував на тому, що діти повинні виховуватися, насамперед, на основі найкращих художніх творів української класики та дитячого фольклору.

Багатющим дидактичним матеріалом для розумового та естетичного розвитку дітей, вважав Б. Грінченко, народні казки й оповідання. Працюючи вчителем у школі, він ознайомлював своїх вихованців із творами живопису та художньої літератури, розучував і співав із ними українські народні пісні.

Розуміючи, що художня творчість здатна виступати важливим чинником естетичного виховання молоді, І. Франко писав, що у цьому процесі повинні формуватися естетичні смаки і почуття вихованців, виявлятися та розвиватися їхні здібності [3, с. 193].

Уроки письма є не менш значимими для естетичного виховання молодшого школяра. Не зважаючи на їх складність за структурою, педагог повинен так само виділяти час на естетичне виховання засобами письма. Красива демонстрація написання літери, додавання казковості під час виконання роботи – ось і прояв естетичності [54, с. 64].

Красиве письмо радує око того, хто пише, і того, що читає написане. Крім того, пізнавальна діяльність додає урокам письма цікавості, краси, збагачує новими фактами, робить їх багатими. Учень, який красиво пише, із задоволенням виконує письмові роботи з української мови, і завдяки цьому досягає більших успіхів.

Естетичне виховання здійснюється і на уроках природознавства. Науковець і дослідник В. Разумний відмічає, що великого значення в діяльності людини відіграє природа. Вона є величезним джерелом для естетичних переживань школярів. Важливим завданням вчителя є залучення дітей до краси природи.

На відміну від творів мистецтва природа натуральна і мінлива. Картини природи завжди свіжі і натуральні, в них великий спектр фарб, який постійно змінюється в залежності від пори року, доби і погоди. Естетичне виховання на уроках природознавства є системою педагогічної діяльності, що містить сприйняття й осмислення естетичних якостей природи під час спостережень на уроках, в позаурочний час.

Природа – це один з факторів, що впливає на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень і емоційного впливу на людину. Естетичні почуття – це чуття краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм.

Велике значення в формуванні естетичної культури молодших школярів мають також уроки образотворчого мистецтва. Вчитель початкових класів має прищеплювати школярам любов до малювання, виконання графічних робіт на усіх уроках і в позаурочний час, формувати здатність розуміти і відчувати прекрасне в образотворчому мистецтві. Засобами живопису, скульптури,

архітектури, графіки розкривається краса природи, життя, суспільства, виражаються найвищі думки, почуття, прагнення людей, таврується все підле і ганебне [3, с. 194].

Отже, основою естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є розвиток емоційної чутливості до прекрасного і негативного ставлення до потворного. Так як, мистецтво є засобом естетичного виховання, воно покликане розвивати творчі здібності, ініціативу, самостійність представників підростаючого покоління. Особливість педагогіки мистецтва полягає в тому, що творчості навчити не можна. Можна тільки посприяти пробудженню, активізації в учнів творчих імпульсів, з метою пізнання радості творення. Чим раніше розпочнеться така робота з дітьми, тим більше шансів, що творчі можливості учнів не згаснуть, а розвинуться, щоб виявитися згодом у всіх сферах діяльності.

1.2. Поняття «образотворче» мистецтво, його види і жанри

Мистецтво є особливим явищем людської культури. Сутність його полягає в тому, що основою мистецтва є життєво значущі переживання людини, що виявляються у різних формах мистецтва. Через мистецтво людина виражає свої думки, почуття, знання. Завданням реципієнта є вміння «прочитати», зрозуміти той чи інший мистецький твір.

Згідно філософським даним, «завдяки універсалізму і способу буття, образотворчого мистецтва є частиною самої людини та існує в ній не лише як риса таланту, а й як живе сприймання буття його». Таким чином, важко назвати ту сферу суспільного чи індивідуального життя людини, до якої прямо або опосередковано не було б причетним мистецтво, зокрема образотворче, [63, с. 29].

Згідно загальної системи мистецтв образотворче мистецтво (англ. figurative art) відноситься до групи «візуальних», що базуються на відтворенні

конкретних явищ життя у видимому предметному образі. Художнє відображення дійсності у наочних образах, відтворення об'єктивно існуючих властивостей реального світу, характерною особливістю якого – видима схожість, подібність образу і реальності є основою образотворчого мистецтва .

У словнику мистецьких термінів поняття «образотворче мистецтво» – це вид мистецтва, який ґрунтується на відображенні дійсності в художніх образах на площині (живопис, графіка) або у просторі (скульптура), які наочно створюють реальну картину природи, життя людини, або є наслідком людської фантазії [62].

У першій половині ХХ ст. видатний історик і теоретик мистецтва Рихард Гаманн, висловив думку, що сутністю образотворчого мистецтва являється полегшення естетичного сприймання світу або більше того, взагалі відтворення його. Водночас образотворче мистецтво виступає не тільки засобом відображення життя, але й є «великим педагогом, вихователем та творцем людської психології» [12, с. 286]. Оскільки залучаючи людей до емоцій, виховуючи здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджуючи сприйнятливність до прекрасного, стимулюючи розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви, образотворче мистецтво впливає на внутрішній світ особистості. Будучи зв'язковою ланкою для ідей і почуттів, загальною мовою для різних видів мистецтв, воно олюднює інші галузі пізнання особистості, збагачує її духовне життя.

Провідною рисою образотворчого мистецтва є сфера естетичного, що є здатністю освоювати дійсність естетично, де все пізнане і оцінене, за твердженням М. Бахтина, виступає під «естетичним інтегралом» [5, с. 181] з позиції основним естетичних категорій «прекрасного», «піднесеного», «трагічного», «комічного», «потворного», «низького». Образотворче мистецтво розвиває у людини творчий дух, ціннісно орієнтує її в світі, за висловом А. Ейнштейна, «особисто відчуття найвищого щастя дають нам твори мистецтва...».

Як справедливо стверджує Б. Еренгросс, образотворче мистецтво є «збирачем» краси: «Прекрасне навколо нас, краса розсіяна, розкидана всюди, досить тільки приглянутися до навколишнього світу, і вона розкривається у самому несподіваному: в погляді доброї людини, в грації некрасивої дівчинки, пейзажному мотиві. Але в житті «шматочки» прекрасного розкидані, а мистецтво збирає, концентрує і ніби в готовому вигляді підносить його людям» [73, с. 74].

Брати прекрасне з життя і перетворювати його на твір мистецтва, означає робити красу вічною, зберігати її для всіх, змушувати жити в віках на радість людям. Відображення прекрасного, ствердження його, дослідження повторного в усіх його проявах з метою заперечення останнього, викорінення його соціальних джерел, прокладання шляху від прекрасного в дійсності до прекрасного в мистецтві, де прекрасне представляє собою життєву правду, передову ідею, гуманізм, виражений у високохудожніх образах і формах є величезною спроможність образотворчого мистецтва.

На думку Ю. Борева, естетичність як специфічна властивість образотворчого мистецтва реалізується за допомогою здатності формувати художні смаки, здібності і потреби людини; через формування ціннісних орієнтацій людини у світі; пробудження творчого начала особистості, бажання і вміння творити за законами краси.

Мистецтво пробуджує в людині художника, – стверджує Ю. Боров, – «йдеться не про пробудження пристрасті до художньої самодіяльності, а про діяльність людини, співвіднесеною з внутрішньою мірою кожного предмету, тобто про освоєння світу за законами краси» [7, с. 385].

За визначенням В. Кузіна, образотворче мистецтво має власне естетичне поле, яке відображає естетичний зміст зображувального об'єкта, що проявляється в пропорційності будови форм, відповідно всіх частин об'єкта одне одному, витонченості обрисів, охоплює художнє зображення. Лінії, крапки, плями, колір, колорит являються виразними засобами художньої мови образотворчого мистецтва, які пронизані за своєю сутністю естетичним змістом

і є зображально-виразними засобами передачі дійсності в художній творчості, а процес зображення, як правило, викликає у особистості захоплення красою предмета, радість за допомогою художніх матеріалів передати своє ставлення, свої почуття іншим [35, с. 70].

Розподіл мистецтва на категорії «вид» та «жанр» є доволі складним завданням. Пояснюється це тим, що актуальність природи виду й жанру для кожного історичного періоду розвитку художньої практики змінювалася відповідно до кожного етапу розвитку мистецтва. Таким чином, в різні періоди розвитку мистецтвознавства «поняття природи виду й жанру, яке відповідає сутності самої категорії «вид» і «жанр» у сучасному її розумінні, досліджувалося тими категоріями художньої форми, які об'єктивно визначали процес вживлення твору мистецтва в соціальну дійсність, а саме: категоріями роду, жанру та виду мистецтва».

Не виходячи за рамки вивчення специфіки окремих видів мистецтва, першими здійснили спроби виділити види мистецтва Платон і Аристотель. Не в практичній, а в суто теоретичній площині І. Кант запропонував цілісну класифікацію видів мистецтва. У своїй лекції «Система окремих мистецтв» Г. Гегель вперше надав системного характеру викладу взаємозв'язку конкретних видів мистецтва (від скульптури до поезії). Фундаментом цієї системи було покладено співвідношення ідеї та форми. Після Г. Гегеля створювалися різноманітні класифікації видів мистецтва, серед яких на сьогоднішній день не існує єдино визнаних та усталених; підходи до них залежать від тих завдань, які намагається вирішити науковець [20, с. 158].

В контексті проблеми жанроутворення та процесів зміни парадигми художньої творчості звертались Ж. Жубер, Б. Констан, Ф. Шатобріан, І. Шіллер, Ф. Шлегель, Л. Тік, Р. Вагнер. У сучасних західноєвропейських теоріях аспектів розуміння природи жанру торкалися такі вчені, як Т. Адорно, Р. Барт, В. Бен'ямін, Ж. Бодрійяр, Й. Гейзінга, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз. У сучасній українській естетиці підґрунтям для досліджень західноєвропейських

теорій художньої творчості стали концепції Л. Левчук, В. Ляха, В. Табачковського, М. Федоренка, І. Федорової, О. Шевченка.

Традиційно образотворче мистецтво поділяють на такі види:

- Живопис;
- Скульптура;
- Графіка;
- Декоративно-ужиткове мистецтво.

Живопис (малярство) – вид образотворчого мистецтва, який передає зорові образи за допомогою нанесення фарб на тверді, гнучкі або тканеві поверхні, а також твори мистецтва, створені таким способом. Найбільш поширеними творами живопису є роботи, виконані на плоских або майже плоских поверхнях, таких як натягнуте на раму полотно, папір, поверхні стін і т. д.

До живопису відносять і виконані фарбами зображення на декоративному та церемоніальному посуді, поверхня якого може мати складну форму.

За особливостями художньої мови та призначенням живопис поділяють на монументальний, станковий, декоративний, театральний, мініатюрний.

Найдавнішим видом мистецтва, пов'язаним з архітектурою є монументальний живопис, який розрахований на сприймання з певної віддалі, а також узгоджується з простором інтер'єру чи екстер'єру. Такі його різновиди як фреска, мозаїка, вітраж у середні віки набули найбільшого поширення і використовувалися в храмах Візантії (мозаїки Св. Софії в Константинополі) та Київської Русі України (Десятинної церкви, собору Святої Софії в Києві).

Об'єднання самостійних творів, картин невеликих розмірів, які можна пересувати являється станковим живописом (від слова «станок», «мольберт»). Їхнє призначення – сприймання в обмеженому, закритому просторі, експонування в музеях та галереях і є окрасою житлових, громадських споруд. Станковий живопис на відміну від монументального, який призначений для сприйняття з певної віддалі і його форми узагальнені, відрізняється певним

психологізмом, конкретною, детальною проробкою, багатством нюансів і розрахований на близьке, більш камерне сприйняття [52, с. 83].

Декоративний живопис призначений для прикраси, входячи до складу архітектурного ансамблю або до творів декоративно-ужиткового мистецтва. Даний термін відноситься до орнаментальних розмалювань та композицій, що не мають самостійного значення.

Театральний живопис – це мистецтво оформлення урочистих церемоній, сцени до вистав, концертів, створення декорацій, костюмів тощо. Декорація, що зображає місце, час та умови дії є основою художнього оформлення вистави. Форма декорації (її композиція та колористичний лад) зумовлюється не лише змістом самої дії, але і його зовнішніми фізичними умовами (швидкістю змін місця дії, особливостями сприйняття декорацій із залу для глядачів та поєднанням їх із певним освітленням).

Підсилення гри акторів відбувається завдяки створеному художниками-декораторами навколишнього середовища. Відомими художниками театру в різні часи були А. Петрицький, О. Хвостенко-Хвостов, А. Пономаренко та інші.

Мініатюра – це вид живопису, виникнення якого неподільно пов'язане з появою перших рукописів, а в наслідок і повноцінних книг. Дана техніка – прообраз сучасної ілюстрації. Більшість вважають, що по причині своїх невеликих розмірів мініатюра має саме таку назву. Насправді назва походить від лат. слова «*minium*». Так називалися червоні фарби, які використовувалися при оформленні перших рукописів. Малюнки дійсно мали дуже невеликі розміри. При цьому художники намагалися промальовувати на них кожну деталь з максимальною точністю. Першими мініатюрами вважаються рукописні книги прикрашені витонченими малюнками (заставками, кінцівками, ілюстраціями). В XIX-XX ст. набули популярності мініатюрні портрети, пейзажі тощо.

Наступним видом образотворчого мистецтва є скульптура. Скульптура (лат. *sculptura*, від лат. *Sculpo* – вирізаю, висікаю) – ліпка, пластика, вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму і

виконуються із твердих чи пластичних матеріалів. Головними жанрами скульптури є портрет, історичні, побутові, символічні, алегоричні зображення, анімалістичний жанр. Даний вид мистецтва зображує головним чином людину, рідше тварин [52, с. 196].

Побудова об'ємної форми, пластичне моделювання (ліпка), розробка силуету, фактури, у деяких випадках також кольору є художньо-виразними засобами скульптури. За своєю формою розділяють два види скульптури: рельєф та круглу скульптуру. Остання в залежності від призначення ділиться на монументальну (великі архітектурні ансамблі, пам'ятники), монументально-декоративну (прикрашає будинки та парки) та станкову (зазвичай представлена в музеях, на виставках або є частиною інтер'єру).

Графіка (грец. *graphikos* «написаний») – вид образотворчого мистецтва, де переважають лінії, штрихи, крапки, плями, використовуються контрасти білого і чорного, та менше ніж у живописі, присутній колір. Виконаний у стилі графіки – графічний. Твори можуть мати як монохромну, так і поліхромну гаму. Графіка поділяється на такі різновиди: станкова, книжкова, плакатна, прикладна, архітектурна.

До графічних технік також належать: сепія (малюнок фарбою сіро-брунатного кольору), монотипія (один відбиток на папері в кольорі «від руки» з використанням акварельних, гуашових і темперних фарб) та інші. Графіка є одним із важливих засобів естетичного виховання в школі, налічує чимало зображальних форм: плямографія, силует, гратографія (дряпати), гравюра на картоні тощо. Серед них особливо ефективними і простими для дітей є малюнки олівцями, водяними фарбами та шрифтові роботи. За видами і призначенням графіка є оригінальна (станкова) (рисунок, гравюра, лубок), тиражна (книжкова та газетно-журнальна) (книги, ілюстрації, мініатюри, віньєтки, карикатури), промислова(прикладна) (поштові, грошові й товарні знаки, емблеми, етикетки), створення монументальної продукції(плакатів, афіш, вивісок, рекламних проспектів) і нині поширена комп'ютерна [52, с. 216].

Декоративно-ужиткове мистецтво – один із видів образотворчого мистецтва, де поєднуються між собою естетичні та практичні якості. Декоративне означає «прикрашати». Ужиткове ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не лише є предметом естетичної насолоди. Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва – зробити гарним речове середовище людини, її побут.

Завдяки декоративності досягається краса творів ужиткового мистецтва. Декоративність є єдино можливим засобом вираження змісту та художньої образності. Декоративно-ужиткове мистецтво поділяється на жанри згідно призначення предмета – меблі, одяг, посуд тощо, техніки виконання – різьблення, ткацтво, розпис, матеріалу – дерево, кераміка, текстиль, камінь, лоза, тобто використання природних матеріалів; метали та їх сплави, пластмаси, скло, порцеляна, папір та ін., тобто використання штучних, винайдених людиною матеріалів [66, с. 127].

Найдавнішим способом оздоблення, декорування вважається виконання орнаментів, візерунків на різноманітних виробах, будівлях з певних ритмічно впорядкованих елементів (візуальних знаків). Унікальним явищем художньої культури народу, його духовного надбання, яке необхідно вивчати є український народний орнамент. Народні майстри: столяри, бондарі, різьбярі, ткачі, гончарі, кравці, вишивальники, писанкарі, мосяжники протягом багатьох століть створювали оригінальні вироби з дерева, глини, металу, тканин, які є окрасою численних музеїв, житлових і громадських інтер'єрів. Про масову обдарованість українців, їх багатий духовний, психічний світ, емоційність, відчуття прекрасного свідчать витвори багатьох майстрів. Завдяки традиціям родинного і сімейного виховання відбувався розвиток народного декоративно-прикладного мистецтва [52, с. 145].

Окрім видового, кожний вид мистецтва має жанровий розподіл. Історія виникнення жанрів пов'язана з тематикою, походженням, призначенням, способом їх творення. Ставши формою відображення життя, жанри живопису

не є незмінними, вони розвиваються разом з життям, змінюючись з розвитком мистецтва.

Розрізняють такі жанри живопису – пейзаж, портрет, натюрморт, міфологічний, релігійний, історичний, батальний, побутовий [66, с. 210].

Пейзаж – це насамперед зображення природи, у перекладі з французької «paysage» – «ландшафт». У пейзажі відтворюється певна реальна чи уявна місцевість (ліс, море, поле), населені пункти, промислові об'єкти тощо. Розрізняють: сільський, міський, морський, гірський, індустріальний, архітектурний та інші види. Міський пейзаж нині називають урбаністичним. За допомогою пейзажу створюється той чи інший образ, доповнюється сюжет, відбувається навіювання думок. Класичними зразками пейзажного жанру є твори відомих художників: І. Шишкіна, І. Левітана, А. Куїнджі, В. Орловського, С. Васильківського, П. Левченка, М. Пимоненка, М. Мурашка та багатьох інших.

Портрет – це зображення людини, яку можна впізнати. Він є найскладнішим і винятково цікавим видом творчості в якому задокументовані певні особи в часі і стилі. Видатними художниками-портретистами є Леонардо да Вінчі, Р. Санті, Д. Веласкес, Ель Греко, Д. Левицький, В. Боровиковський, Т. Шевченко.

Натюрморт – жанр образотворчого мистецтва, об'єктом зображення у творах якого є неживі предмети – букети квітів, ужиткові речі, плоди та фрукти, наїдки та напої, атрибути певної діяльності. Світовими художниками натюрморту вважаються Пабло Пікассо, Вінсент Ван Гог, Поль Сезанн тощо.

Історичний жанр – галузь образотворчого мистецтва, який присвячено зображенню конкретних історичних подій і видатних осіб. Зразками історичного жанру є картини «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» І. Рєпіна, «Похорон кошового» О. Мурашка, «Гість із Запоріжжя» Ф. Красицького, «В'їзд Б. Хмельницького до Києва» М. Івасюка [66, с.71].

До історичного жанру зараховують малюнки «Смерть Б. Хмельницького», «Козацький бенкет», офорт «Дари в Чигирині 1649 року» і

знамените полотно «Катерина» Т. Шевченка. В останньому творі історичний жанр перегукується з побутовим, оскільки картина фіксує реалії, знайомі художнику з дитинства, які за його життя фактично не змінилися.

Міфологічний жанр – різновид художньої діяльності, що бере сюжети з міфології. Протягом XVII-XVIII ст. у європейських академіях мистецтв міфологічний жанр вважався «піднесеним», «ідеальним», що втілював уявлення про гармонію і красу. До цього жанру зверталися видатні художники минулого: Веласкес, Рубенс, Рембрандт.

Побутовий жанр – різновид живопису, що зосереджений на відтворенні сцен повсякденного, буденного життя, зазвичай сучасного художника.

Батальний жанр відтворює тематику війни, битв, походів та інших військових подій, епізодів життя армії та флоту.

Релігійний жанр – зображення релігійних сюжетів в образотворчому мистецтві. Популярні теми картин даного жанру – Райський сад, Ковчег Ноя, Вавилонська вежа [66, с. 128].

Завдяки зоровому сприйняттю, уяві і фантазії творців виникли види і жанри образотворчого мистецтва, яке виступає як особлива форма духовного життя людства, виразник суспільної свідомості у продуктах індивідуальної чи колективної творчості, спеціально (красиво) виокремлена та оформлена дійсність, досконале поєднання форми і змісту.

Будучи загальноосвітньою дисципліною в школі, образотворче мистецтво має надзвичайно важливе значення для виховання естетичної, емоційної та духовної культури, розвитку творчих здібностей підростаючого покоління. Кожній дитині властивий потяг до прекрасного, самовираження і розвитку творчих здібностей. Мета уроків образотворчого мистецтва – виховання естетичного сприйняття, засвоєння знань з теорії, історії мистецтва і світової культури, певних умінь та навиків, які сприяють формуванню світогляду і психічному здоров'ю учнів.

1.3. Роль образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури молодших школярів

Естетичне виховання займає важливе місце в системі освітнього процесу. Це розвиток естетичних якостей людини і особистості в цілому. Музика, образотворче мистецтво, література мають велике виховне значення і роблять позитивний вплив на загальний розвиток дітей, на зростання їх естетичної культури. Саме ці види мистецтва виховують у людини почуття прекрасного як у творах мистецтва, так і в оточуючого її середовища.

Лише через мистецтво можна закласти основи художньо-естетичного сприйняття явищ навколишньої дійсності, а для цього потрібно в свідомості й емоційному розвитку дитини створити фундамент художніх уявлень, на які вона зможе покласти в подальшому навчанні. Тому вчитель має з самого початку навчання створити навколо теми уроку атмосферу радості, задоволення співучасті дітей у процесі сприйняття матеріалу та сформувати в них потребу активної творчої віддачі при виконанні практичної роботи [25, с. 60].

Молодший шкільний вік охоплює період життя від 6-7 до 10-11 років. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція [43, с. 85].

У цей період відбувається інтенсивний біологічний розвиток організму. Дітям цього вікового періоду властиве мислення образами, які є емоційно забарвленими [43, с. 86].

Художнє виховання є одним з важливих напрямів естетичного виховання учнів початкових класів. Головним засобом даного виду виховання є образотворче мистецтво. Реалізується воно шляхом залучення дітей до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, свою діяльність; систематичний розвиток естетичного сприйняття, почуттів та уявлень дітей; розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності.

Роль і значення образотворчого мистецтва в житті особистості досліджувала сучасна українська вчена Г. Сотська, яка визначила наступні завдання художньо-естетичного розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва: формування естетичної культури; розвиток чуттєво-емоційного сприйняття, естетичного ставлення до явищ дійсності; виховання здатності до сприйняття цілісної картини світу; прагнення до збереження національної самобутності та культурної спадщини України як складової загальнолюдської культури; стимулювання пізнавальної активності, плекання творчих здібностей і вдосконалення навичок та умінь образотворчої діяльності; навчання розуміти мову мистецтва як форми міжособистісного спілкування; розпізнавати почуття інших людей; різноманіття творчих виявів і бачень дійсності [63, с. 28].

На нашу думку, елементами організації образотворчої діяльності є творча праця й задоволення, пізнання світу та гра, фантазія і точний розрахунок. На уроках з образотворчого мистецтва вчитель початкових класів повинен працювати над розвитком в учнів тонкої моторики пальців, зорової пам'яті, просторової уяви, спостережливості, уміння зосередитися, наполегливості у досягненні мети і, головне, відчутті ритму і гармонії.

Змотивувати потяг школярів до мистецтва, сприяти естетичному розвитку учнів, залученню до образотворчої діяльності нових талантів можна за допомогою організації постійних виставок дитячих робіт. Згідно наукових досліджень вітчизняних вчених з'ясовано, що досвід образотворчого мистецтва, набутий ще в дитинстві, дає відчутні позитивні наслідки в дорослому житті людини. В естетичному розвитку дітей молодшого шкільного віку не менш значущу роль відіграє образотворче мистецтво. З його допомогою діти знайомляться зі специфічним видом мистецтва, яке має свої засоби, свою мову, розширюючи тим самим знання і уявлення про мистецтво. Однак слід пам'ятати, що включення учнів у художню діяльність повинне проходити з урахуванням віку дітей і особливостей розвитку їх особистості [6, с. 42].

Таким чином, малювання розвиває пам'ять, увагу, моторику, привчає дитину думати, аналізувати, порівнювати, уявляти, приймати рішення.

Формування лексикону і зв'язного мовлення дитини теж залежать від процесу малювання, яке передає різноманітність навколишнього світу. Прояви творчих паростків в образотворчому мистецтві приносить задоволення самим дітям. Усі діти по-своєму талановиті, кожна має творчий потенціал, який позитивно впливає на формування особи в цілому та її естетичні уподобання, зокрема.

До особливостей образотворчого мистецтва слід віднести те, що воно впливає на психіку, емоції та фізіологію людини. Як заняття з образотворчого мистецтва, так і відвідування художніх виставок, мають вплив на інтелектуальний розвиток особи, формують художній смак [43, с. 86].

Розвиток художнього смаку дітей є однією із складових загального процесу її виховання. Як тільки дитина бере в руки олівець, починають працювати її зорові, рухові і дотикові аналізатори, уява, а також ті відділи мозку, що відповідають за можливість приймати рішення.

Важливо відзначити, що образотворче мистецтво в цілому формує творче мислення та відіграє важливу роль у житті людини. І навіть якщо дитина після відвідування занять з образотворчого мистецтва не стане художником, вони залишать «культурний слід» у формуванні її особистості. Різновиди образотворчого мистецтва – малювання, аплікація, ліпка з глини й пластиліну – допомагають дитині своєрідно сприймати світ і відтворювати його в своїх творчих працях [40, с. 32].

Нинішня система навчання й виховання не завжди здатна створити відповідні умови для всебічного розвитку особистості учня. Потрібні нові підходи, що сприятимуть не лише швидкому та ефективному засвоєнню наукових знань молодшими школярами, а й формуванню естетичної культури. Запровадження технологій навчання й виховання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах і психолого-педагогічних теоріях, здатне допомогти у вирішенні окреслених питань.

Проблеми педагогічної інноватики постійно привертають увагу сучасних дослідників. Так, ідеї цілісного пізнання мистецтва простежуються в дослідженнях методологічних проблем сучасного мистецтвознавства

(Ю. Афанасьєв, В. Біблер, А. Зись, В. Михальов, Л. Столович); психології художнього сприйняття (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, П. Якобсон); теорії формування художньої культури вчителя (Е. Абдуллін, Л. Рапацька, О. Рудницька, Г. Падалка, О. Щолокова).

Основою виховного впливу мистецтва на особистість школяра є навчальна діяльність, адже саме в перебігу систематичного викладання предметів художньо-естетичного циклу вчитель має змогу цілеспрямовано й систематично виявляти могутній виховний потенціал художніх цінностей, впливаючи на всіх без винятку школярів [74, с. 272].

Відповідно до нормативних документів на уроках образотворчого мистецтва основними й обов'язковими видами діяльності учнів мають бути: художньо-практична, творча діяльність (творча діяльність); сприймання, аналіз-інтерпретація творів мистецтва (сприймання-пізнання) та як наслідок – пізнання себе через художньо-творчу діяльність та мистецтво (самопізнання). Першим й основним видом діяльності дитини на уроці образотворчого мистецтва є діяльність творча, яка ґрунтується на знаннях образотворчої грамоти та полягає не тільки в системі знань учня (повітряної, лінійної перспективи; основ кольорознавства; композиції тощо), а й в його вміннях поєднувати чуттєвий досвід з вивченням логічного матеріалу [31, с. 15].

На думку вченої Г. Сотської важливою складовою творчої діяльності є опанування дитиною різноманітних художніх технік та матеріалів [63, с. 29]. Необхідно зазначити, що розвиток творчого потенціалу, формування естетичних почуттів і потреб у дітей молодшого шкільного віку відбуваються значною мірою під час самостійної художньої діяльності. Відтворення власного естетичного світосприймання графічно або за допомогою фарб є показником психічного стану дитини, її внутрішнього самоусвідомлення в навколишньому середовищі. Важливо, що мистецтво, певним чином, сприяє зміцненню психічного й духовного здоров'я дитини.

Наступний вид діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва це – сприймання-пізнання, під час якого відбувається сприймання, аналіз-

інтерпретація творів мистецтва. У програмах з образотворчого мистецтва для початкової загальноосвітньої школи (1-4 класи) розділ «Сприймання» включає вид діяльності – «естетичне сприймання дійсності», що передбачає її художнє освоєння. Завданням учителя є формування в молодших школярів «уміння бачити, емоційно відгукуватися та усвідомлювати красу, естетичні якості різноманітних явищ і об'єктів дійсності» [45, с. 28].

Уроки сприймання образотворчого мистецтва мають на меті розвивати в дітей здатність свідомого сприймання й оцінювання явищ мистецтва та розуміння його значення в житті людей і суспільства; формувати практичні навички сприйняття не тільки художніх творів, а й форм і явищ навколишньої дійсності. Під час сприймання творів образотворчого мистецтва можливе вирішення низки навчальних завдань, зокрема:

а) емоційне переживання змісту мистецького твору позитивно впливає на розвиток почуттєвої сфери дитини та удосконалює вміння висловлювати своє ставлення до твору мистецтва;

б) ознайомлення з образною мовою різних видів образотворчого мистецтва допомагає формуванню умінь розпізнання засобів художнього вираження;

в) формування знань й уявлень про мистецтво сприяє формування художньої культури молодших школярів тощо.

У процесі сприймання творів образотворчого мистецтва формуються уявлення про його види (живопис, графіку, скульптуру) та жанри (пейзаж, натюрморт, портрет, побутова картина, анімалістичний жанр); учні знайомляться з творами та їх авторами (бажано обирати найбільш знакові фігури світу образотворчого мистецтва); досліджують відомі пам'ятки світової та вітчизняної архітектури; народні промисли України (розпис Петриківки, кераміка Опішні й Косова) тощо [26, с. 65].

Традиційний аналіз живописного твору передбачає такі етапи: – опис того, що зображене в творі (визначення зображених художником об'єктів – головних і другорядних, їх форми, кольору та загального колориту картини); –

аналіз композиції твору (доцільність виділення планів, розміщення окремих деталей, співвіднесеність об'ємів, світла та тіні); – інтерпретація (розуміння, яким чином художник підпорядковує композицію твору своєму задуму); – власне ставлення до картини (оцінка за допомогою епітетів, порівнянь, метафор, асоціативних аналогій та співставлень) [46, с. 7]. Учитель, який володіє навичками аналізу твору живопису, здатен на практиці застосувати методику формування у молодших школярів уміння критично аналізувати картини й може навчити дітей вести мову про мистецтво [37].

Твори живопису спонукають учнів по-новому дивитися на світ, спостерігати й усвідомлювати його красу. А вміння і навички сприймання художнього твору поступово розвиваються: від елементарного вміння роздивлятися картину до розуміння художніх засобів, за допомогою яких виражено зміст та власного оцінювання твору. Отже, сприймання живопису підвищує культурний рівень молодших школярів [26, с. 66].

Не можемо оминати увагою рекомендації М. Лещенко щодо реалізації етапів аналізу художнього твору учнями початкових класів через послідовні відповіді на запитання: «Що ви бачите на картині?» (опис); «Як розподілено предмети в просторі?» (аналіз композиції); «Що художник намагався сказати своїм твором?» (інтерпретація); «Що ти думаєш про цю роботу й чому?» (власне ставлення) [39, с. 274].

На уроках сприймання мистецтва доцільно знайомити молодших школярів із тим, що змістом художнього твору є, передусім, почуття, думки, переживання художника.

Окрім того, на уроках сприймання творів живопису, доцільно, на нашу думку, використовувати різноманітні художньо-словесні вправи, які формують здатність аналізувати твори образотворчого мистецтва. Виконання цих вправ вимагає від учнів вирішення різноманітних навчальних завдань, які забезпечують інтенсивну роботу мислення, спрямовану на пошук шляхів і засобів вирішення та формують активність і самостійність школярів.

Заслуговують на увагу система вправ, яку запропонувала Б. Дзусова. Ця система структурована відповідно до різних умінь і навичок, які формуються в учнів у процесі сприймання творів живопису.

Вправи, які формують уміння визначати жанр картини, окреслювати її тему, основну думку картини, найбільш яскраві образотворчі засоби (колір, світло, співвіднесення центру й фону тощо), уміння розрізняти картини, створені різними художниками.

Це можуть бути такі вправи:

- первинне сприймання картини під музичний супровід;
- уявне відтворення раніше розглянутої картини («Закрийте очі й спробуйте уявити картину, яку ми розглядали»);
- «входження» в картину («Що б вам захотілося зробити, здійснити, якби ви потрапили в цю картину?»);
- визначення жанру картини (пейзаж, портрет, сюжетна картина);
- визначення теми картини («Що ви бачите на цій картині?») [19, с. 98].

Вправи, спрямовані на розвиток асоціативного мислення дітей, їх емоційного ставлення до творів різних видів мистецтва, формування умінь порівняння і узагальнення художніх явищ:

- зіставлення теми, основної думки, образотворчих засобів картини й літературного твору;
- порівняння основного настрою картини й музичного твору; – перенесення змісту й настрою з одного виду мистецтва в інший («Намалюйте фарбами музику, яку ви чуєте, намалюйте колірну гамму пейзажного вірша тощо»);
- порівняння картин, близьких за темою, що дозволяє учням відшукувати відмінності в схожому;
- порівняння картин, близьких за настроєм;
- порівняння картин, контрастних за настроєм;

- зіставлення образів, створених одним художником, але в різних картинах;

- пластичне втілення дітьми (за допомогою жестів, пози, міміки, рухів) зовнішнього вигляду, дій, настрою героїв літературного твору, аналогічних героям картини [14, с. 62].

Вправи, спрямовані на формування вміння виконувати доступний молодшим школярам цілісний аналіз твору живопису в єдності його змісту, структури й образотворчих засобів:

- пояснення вчителем назви картини;
- придумування учнями своєї назви картини;
- порівняння назв, придуманих дітьми, з авторською;
- характеристика основних елементів картини, які сприяють створенню художнього образу;
- аналіз колірної гами картини й почуттів, які виникають під її впливом, їх порівняння;
- визначення основної думки картини на основі її цілісного аналізу (роль формату, композиції, освітлення, кольору);
- виявлення характеру персонажа на основі аналізу його зовнішнього вигляду (пози, виразу обличчя, одягу) та взаємодії з іншими героями картини.

4. Вправи, які передбачають практичну діяльність після аналізу картини:

- створити на папері відповідний для даної картини колорит; – намалювати продовження сюжетної лінії картини;
- змінити персонажам одяг (на сучасний, історичний або казковий);
- передати своє враження від картини, створивши абстрактну живописну композицію;
- відтворити за допомогою пластиліну в об'ємній або рельєфній композиції основні персонажі, об'єкти, предмети картини (так званий «живопис пластиліном»).

5. Вправи, спрямовані на створення усних або письмових творів по картині на основі плану-схеми (алгоритму дій):

- написання твору-мініатюри по картині на основі ключових слів або словосполучень, запропонованих учителем;
- придумування словесного міні-оповідання на тему: «Картина ожила»;
- твір від імені одного з героїв картини (уяви, що ти один із героїв картини);
- лист від свого імені герою картини;
- словесне малювання (словесне ілюстрування);
- складання нового варіанту картини зі зміною планів (у кількох варіантах).

На нашу думку, запропонована система вправ сприяє розвитку в молодших школярів уміння сприймати твори образотворчого мистецтва, дозволяє виділити певні етапи аналізу картини та, що важливо, удосконалює мовні вміння учнів.

Важливо зазначити, що позитивний вплив творів живопису відбувається в залежності від того, на якому рівні розвитку знаходяться почуття, смаки, інтереси, потреби та естетичний досвід школяра. Без цього навіть високохудожні живописні твори не матимуть впливу на особистість. Учителю необхідно пам'ятати, що виховання в учнів естетичних почуттів насолоди, задоволення, бажання до художньої діяльності є головним завданням предметів мистецтвознавчого циклу. У той час, як формуванню технологічних навичок (вміння малювати, співати) відводиться другорядна роль [25, с. 58].

Отже, розвиток у молодших школярів морально-естетичних якостей, формування естетичного світосприймання, естетичного ідеалу й прагнення до його досягнення реалізується через самостійну художню діяльність учнів, через залучення їх до кращих зразків світового живопису, сприймання прекрасного й потворного в навколишній дійсності.

Висновки до розділу 1

Відповідно до завдань магістерської роботи, в першому розділі охарактеризовано особливості формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі. З'ясовано, що проблеми естетичного виховання і розвитку особистості та формування її естетичної культури є одним з найважливіших завдань, що стоять перед школою. Зазначена проблема розроблена достатньо повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів, серед яких слід виділити публікації Д. Джола, Д. Кабалевського, Н. Киященко, Б. Ліхачова, А. Макаренка, Б. Неменського, В. Сухомлинського, М. Таборідзе, В. Шацької, А. Щербо та ін.

Переважно завдання естетичного виховання в освітньому процесі початкової школи вирішуються через такі предмети, як музика, образотворче мистецтво, літературне читання, природознавство і трудове навчання. Взаємодія даних дисциплін ґрунтується на міжпредметних зв'язках за рахунок розкриття краси природи, науки, праці, фізичної культури, естетики взаємин у шкільному колективі. Здійснюючи естетичне виховання, вчитель враховує вікові особливості розвитку мислення, сприйняття, пам'яті, уяви дітей молодшого шкільного віку і будує виховний процес у відповідності з цими особливостями.

Також розглянуто роль образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури молодших школярів. Встановлено, що малювання розвиває пам'ять, увагу, моторику, привчає дитину думати, аналізувати, порівнювати, уявляти, приймати рішення. Формування лексики і зв'язного мовлення дитини теж залежать від процесу малювання, яке передає різноманітність навколишнього світу.

До особливостей образотворчого мистецтва відносимо те, що воно впливає на психіку, емоції та фізіологію людини. Як заняття з образотворчого

мистецтва, так і відвідування художніх виставок, мають вплив на інтелектуальний розвиток особи, формують художній смак школярів.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Аналіз стану сформованості естетичної культури молодших школярів

Відповідно до результатів проведеного в першому розділі теоретичного аналізу сутності образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури, нами був розроблений зміст і програма експериментальної роботи, яка спрямована на визначення рівня естетичної культури молодших школярів, розробку та впровадження методичної роботи з формування естетичної культури дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва та аналіз її ефективності.

Експериментальна робота проводилась за природних умов, не порушувалась логіка та перебіг освітнього процесу. Загальна організація й наукове дослідження здійснювались відповідно до вимог проведення експериментальної роботи:

- обґрунтовано критерії, показники та рівні досліджуваного поняття;
- утворено контрольну та експериментальну групи;
- визначено діагностичний інструментарій експериментального дослідження;
- визначено строки проведення експериментальної роботи;
- зафіксовано отримані дані вихідного рівня сформованості естетичної культури молодших школярів у процесі експериментальної роботи.

Під час дослідження використовувались наступні методи дослідження:

- аналіз нормативно-правових документів в галузі освіти, наукової, навчально-методичної літератури для порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему,
- педагогічне спостереження для додаткової перевірки даних, збір фактичного матеріалу в процесі дослідження;
- опитування (анкетування) із метою визначення рівня сформованості естетичної культури молодших школярів;
- статистичні методи математичної обробки результатів експериментальної роботи для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Педагогічний експеримент щодо перевірки ефективності використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів проводився протягом 2020–2021 н.р. на базі КУ Сумської ЗОШ I–III ступенів №13 імені А.С. Мачуленка.

Безпосередньо у констатувальному, формувальному й контрольному етапах експерименту взяли участь два треті класи: 3 - А (28 учнів) – контрольний клас, 3 - Б (32 учні) – експериментальний клас, 5 вчителів початкових класів та 25 батьків третьокласників вищезазначеного навчального закладу. При відборі класів (експериментального та контрольного) враховувались рівноцінність за наповнюваністю та матеріальним забезпеченням.

Відповідно до цього було складено програму організації експериментальної роботи, що наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Програма організації експериментальної роботи щодо перевірки ефективності використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів

№ з/п	Етап експериментальної роботи	Завдання етапу
1.	Констатувальний етап експерименту	1. Розроблення критеріїв й визначення показників сформованості естетичної культури молодших школярів. 2. Визначення рівнів сформованості естетичної

Продовження таблиці 2.1

		культури молодших школярів. 3. Створення системи діагностики формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. 4. Виявлення вихідного рівня сформованості естетичної культури молодших школярів.
2.	Формувальний етап експерименту	Практична реалізація методичної роботи з формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.
3.	Контрольний етап експерименту	1. Перевірка ефективності запровадження методичної роботи формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. 2. Підбиття підсумків, аналіз та інтерпретація результатів педагогічного експерименту.

Узагальнений аналіз літературних джерел із теми дослідження дозволив виконати перше завдання підготовчого етапу, яке полягало у розробці критеріїв й визначені показників оцінки рівнів сформованості естетичної культури молодших школярів.

У ході наукового дослідження нами було визначено такі критерії та показники сформованості естетичної культури молодших школярів:

- спонукальний (інтерес до мистецтва та прагнення учнів до художньо-естетичного саморозвитку);
- ціннісно-орієнтаційний (емоційне оцінювання творів образотворчого мистецтва, розвинені естетичні почуття);
- пізнавальний (естетичні знання та художньо-естетичний кругозір);
- креативний (здатність до естетичного сприйняття та реалізація в художньо-естетичній діяльності).

На основі даних критеріїв та їх показників було встановлено та подано у таблиці 2.2 такі рівні сформованості естетичної культури: високий, середній, низький.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості естетичної культури молодших школярів

Високий	<p>У школяра розвинені перцептивні навички, він розуміє естетичне значення творів образотворчого мистецтва, дитина здатна адекватно сприймати й аналізувати художній твір, наявні ґрунтовні естетичні знання, школяр усвідомлює важливість розуміння їх суті та має високорозвинене вміння застосовувати їх на практиці з користю для суспільства. Дитина постійно прагне до всебічного естетичного саморозвитку.</p> <p>Означений рівень характеризується достатньо високо вираженим рівнем зацікавленості в освітньому процесі, який ґрунтується на позитивному ставленні до процесу отримання нових знань.</p>
Середній	<p>На цьому рівні учень бере участь у виховних заходах, та не проявляє достатнього інтересу та ініціативи під час художньо-творчої діяльності. Це обумовлюється бажанням не відриватися від колективу та іншими заохоченнями, а не власним бажанням до саморозвитку і отримання естетичної насолоди. Навички художньої діяльності стійкі, але творчо використовувати їх не вміє.</p> <p>Достатньо розвинені розуміння суті базових категорій (культура, художньо-естетичний смак); наявні досить глибокі естетичні знання і середній рівень усвідомлення важливості розуміння їх суті та наявність непогано розвиненого вміння застосовувати їх на практиці з користю для суспільства, але учні не завжди знають як це зробити.</p>
Низький	<p>У молодшого школяра елементарно фрагментарне естетичне сприйняття, відсутність образних узагальнень та асоціацій, він погано сприймає художні твори, не може дати адекватної естетичної оцінки, не здатен аргументовано довести свої естетичні уподобання. До самостійного розвитку ставиться пасивно, участі в художньо-творчій діяльності класу та школи не бере.</p>

Продовження таблиці 2.2.

	При оцінці твору мистецтва спирається здебільшого на емоційні враження. Простежується ситуативна, нестійка, не завжди самостійна творча активність, яка виявляється лише під впливом здебільшого зовнішніх, випадкових ситуативних чинників.
--	--

Відповідно до вищезазначеного головним методом констатувального етапу нашого дослідження було визначено – анкетування, яке пройшли всі учасники освітнього процесу (учні, вчителі початкових класів, батьки). Метою даного етапу була діагностика сформованості рівнів естетичної культури молодших школярів та встановлення ступеня усвідомленості педагогів та батьків третьокласників значення естетичної культури у загальному розвитку підростаючого покоління.

Таким чином, учителям КУ Сумської ЗОШ I-III ступенів №13 імені А.С. Мачуленка було запропоновано дати відповіді на запитання анкети (Додаток А). Розглянемо та проаналізуємо їх детальніше.

Поняття «естетична культура особистості» 20% педагогів розуміють як здатність людини до повноцінного сприймання та розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, ще 20% - як прагнення й уміння особистості будувати своє життя за законами краси, в свою чергу, 60% вчителів початкових класів наголосили, що естетична культура – це якість особистості, що виявляється у здібності та умінні емоційно сприймати й оцінювати явища життя і мистецтва, прекрасні та потворні, трагічні та комічні; також перетворювати природу, навколишній світ, людину за законами краси.

На питання «Які умови, на Вашу думку, сприяють ефективному формуванню естетичної культури школярів в освітньому процесі?» 80% вчителів зазначили, що це і залучення школярів до створення естетичної обстановки в школі, класі, квартирі, і власний приклад дорослих, зокрема педагога, і використання в освітньому процесі відповідних засобів наочності, а

також якомога частіше організування екскурсій у природу, так як вона дає найбагатший матеріал для розвитку естетичного чуття, спостережливості, уяви.

І лише один педагог (20% від загальної кількості) наголосила на величезних можливостях позаурочних занять для розвитку естетичної культури, спостережливості і творчої самостійності учнів. Заняття в гуртках і клубах, екскурсії, конкурси і вікторини, практичні роботи пробуджують у школярів допитливий інтерес до знань, до життя, праці, створення прекрасного власноруч.

На питання про методи і засоби виховання 100% вчителів початкових класів назвали найефективнішими засобами формування естетичної культури школярів уроки образотворчого мистецтва, природу, працю, а також естетику поведінки, яка виявляється у людських відносинах (побутових, особистих, суспільних) і закріплюється у вчинках та діях людей. Найпоширенішими методами вважають слухання музичних творів, розглядання картини або ілюстрації, бесіди, поєднання різних наочних, практичних і словесних методів і прийомів.

Наступне питання анкети дало можливість з'ясувати, що більшість педагогів (60%) при проведенні виховної роботи естетичного спрямування стикаються з такими труднощами, як недостатнє методичне забезпечення класу, незацікавленість батьків у проведенні подібних заходів, пасивність учнів, а 40% вчителів початкових класів труднощами вважають брак часу на організацію гуртків або свят естетичного спрямування.

Найкращими формами зв'язку з сім'єю в естетичному вихованні школярів опитані педагоги вважають залучення батьків до походів у музеї, картинні галереї, організацію разом з ними образотворчих гуртків, однак зважаючи на зайнятість та брак часу більшості працюючих батьків, вчителям початкових класів важливість формування естетичної культури молодших школярів доводиться обговорювати з батьками лише під час індивідуальних бесід або тематичних батьківських зборах.

Результати анкетування та спостережень за педагогічним процесом школи показали:

1) найпоширенішими засобами естетичного виховання молодших школярів є предмети естетичного циклу;

2) методи, що використовують вчителі в освітньому процесі школи, переважно спрямовані на розвиток когнітивно-пізнавальної сфери і меншою мірою – на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості учня початкових класів;

3) мало застосовуються в естетичному вихованні школярів творча діяльність, казка і гра;

4) до масових заходів естетичного змісту вдається епізодично незначна частина вчителів;

5) у здійсненні естетичного виховання більшість вчителів початкових класів відчують труднощі методичного характеру.

Дати відповіді на запитання анкети (див. дод. Б) також було запропоновано учням третіх класів КУ Сумської ЗОШ I-III ступенів №13 імені А.С. Мачуленка. Запропонована анкета містила сім запитань із чотирма (і більше) варіантами відповідей. Кожен третьокласник обирав твердження, що розкривало його точку зору.

Аналізуючи перше питання учнів обох класів, 25% дітей (КГ) та 15,6% молодших школярів (ЕГ) регулярно, майже кожні вихідні, разом з батьками відвідують кінотеатри та музеї і цей час проводять із задоволенням; 14,3% (КГ) та 25% учнів (ЕГ) ходять рідко у подібні заклади, так як батьки часто на роботі; 42,8% школярів (КГ) та 28,1% (ЕГ) не відвідують розважальні заклади усією родиною, але їм хотілось би це змінити і, на жаль, 17,9% дітей (КГ) та 31,25% (ЕГ) третьокласників не цікавлять спільні з батьками прогулянки до кінотеатрів, тому вони не відвідують їх взагалі.

Запитання про любов молодших школярів до читання та їх улюблені книги, дали нам змогу зрозуміти, що 17,9% (КГ), 21,9% учнів (ЕГ) не подобається читати взагалі, бо це нудно; 21,4% (КГ), 28,1% третьокласників

(ЕГ) читають рідко у вільний час, зазвичай обирають комікси через велику кількість ілюстрацій; 28,6% (КГ), 37,5% молодших школярів (ЕГ) читають книги, бо просять робити це батьки і 32,1% (КГ), 12,5% дітей (ЕГ) від загальної кількості учнів читають із задоволенням на вихідних та після уроків, в основному обираючи пригодницькі історії, улюбленими школярі назвали такі книги як «Гаррі Поттер», «Джуді Муді й талісман невдачі», «Чарлі і шоколадна фабрика».

Проаналізувавши відповіді школярів щодо їх обізнаності в сфері мистецтва, нам вдалося з'ясувати, що 35,7% (КГ), 28,1% (ЕГ) третьокласників знають такі світові полотна як «Мона Ліза», «Фруктовий сад навесні», «Козак Мамай», «Чорний квадрат»; 21,4% (КГ), 25% учнів (ЕГ) змогли назвати лише відомих художників, найчастіше звучали імена М. Примаченко, Пабло Пікассо, Леонардо да Вінчі, Клод Моне; 28,6% (КГ), 18,8% молодших школярів (ЕГ) знають як художників, так і їх відомі роботи, це і Леонардо да Вінчі «Мона Ліза», Вінсент ван Гог «Зоряна ніч», К. Малевич «Чорний квадрат»; 14,3% школярів (КГ) і майже 30% третьокласників, а точніше 28,1% (9 осіб) (КГ) не змогли назвати ні художників, ні відомих світових картин, пояснивши це непотрібною інформацією.

За результатами наступного питання нам вдалося дізнатися, що при виборі нового одягу 39,2% (КГ) та 37,5% молодших школярів (ЕГ) керуються своїм смаком, але від допомоги мами не відмовляються; 17,9% (КГ), 34,4% учнів (ЕГ) повністю довіряють це питання дорослим і погоджуються носити, що запропонують батьки; 25% (КГ), 12,5% третьокласників (ЕГ) погоджуються носити одяг лише обраний самостійно і не враховують поради батьків; 17,9% (КГ), 15,6% школярів (ЕГ) не беруть участі виборі власного одягу і це їм не подобається.

Щодо проведення вільного часу школярами ми отримали такі дані: 42,9% (КГ), 28,1% дітей (ЕГ) відвідують улюблені секції та гуртки; 17,9% (КГ), 18,8% (ЕГ) - ходять до репетитора з англійської мови; 10,7% (КГ), 21,9% (ЕГ) - грають

у комп'ютерні ігри та 28,5% (КГ), 31,2% (ЕГ) - виходять на подвір'я провести час з друзями.

За результатами останнього питання ми дізналися, що 10,7% (КГ), 12,5% (ЕГ) учнів хочуть стати вчителями або вихователями; 3% (1 особа ЕГ) - займатися ІТ послугами і жити закордоном; 7,1% (КГ), 9,4% (ЕГ) - мріють стати лікарями; 7,1% (КГ), 6,25% (ЕГ) - пілотами; 7,1% (КГ), 9,4% (ЕГ) - обрали кар'єру моделі, а 14,3% - актриси; 17,9% (КГ), 18,8% (ЕГ) - ветеринарами; 10,7% (КГ), 12,5% (ЕГ) – юристами; 17,9% (КГ), 21,9% (ЕГ) - блогерами та 14,3% (КГ), 6,25% (ЕГ) - ще не визначилися.

Також нами було проведено педагогічне спостереження за молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва з метою перевірки здатності учнів адекватно сприймати й аналізувати художній твір, наявності естетичних знань, прагнення до всебічного естетичного саморозвитку, який ґрунтується на позитивному ставленні до процесу отримання нових знань.

У результаті анкетування та педагогічного спостереження нами було об'єднано учнів контрольного та експериментального класів за рівнями сформованості естетичної культури: високий, середній, низький (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

**Розподіл учнів у досліджуваних групах
за виділеними рівнями сформованості естетичної культури
(констатувальний етап експерименту)**

Рівні	3-Б клас		3-А клас	
	Експериментальна група		Контрольна група	
	абсол. число	%	абсол. число	%
Високий	4	12,5	6	21,4
Середній	16	50	12	42,9
Низький	12	37,5	10	35,7
Загальна кількість учнів	32	100%	28	100%

Ще одним напрямом констатувального етапу дослідження була робота з батьками щодо їх знань та готовності приймати участь у формуванні естетичної

культури власних дітей. З цією метою їм було запропоновано дати відповіді на запитання анкети (див. дод. В).

Аналіз відповідей було здійснено за трьома рівнями: високий, середній, низький.

Розглянемо детальніше відповіді батьків. Лише 28% опитаних (це 7 осіб з 25) відповіли «так» на питання про вплив мистецтва та естетичного виховання на загальний розвиток дітей; 16% - не бачать необхідності в естетичному розвитку власної дитини; 20% батьків на питання «Чи знаєте Ви художньо-естетичні вподобання своєї дитини?» обрали відповідь «не знаю, про що йдеться».

На рахунок зайнятості дітей в позаурочний час, 20% батьків відповіли: «відвідує секцію з футболу», «ходить на заняття по вокалу», «займається з репетитором», 24% - проводять час разом з дітьми; 52% - не знають, що роблять вдома діти, бо в цей час ще на роботі.

Культурно-просвітницькі заклади усією родиною раз на тиждень відвідує 24% сімей, один раз на місяць – 48%, один раз на квартал – 12%, не пам'ятають, коли це було – 16% дорослих.

Головним у розвитку своєї дитини 20% батьків вважають спілкування та спільне проведення дозвілля, 32% - надання якісної освіти та 48% - переконані, що головними є створення умов для збереження здоров'я дитини і матеріальне її забезпечення.

Результати даного опитування представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Розподіл батьків за виділеними рівнями готовності приймати участь у формуванні естетичної культури власних дітей

Рівні	Кількість в особах	Кількість у %
Високий	5	20
Середній	14	56
Низький	6	24
Загальна кількість батьків	25	100

Загалом отримані результати констатувального експерименту свідчать:

1. Відсутність у вчителів початкових класів методичного забезпечення для проведення заходів естетичного спрямування; однобічне розуміння цілей та завдань естетичного виховання школярів є причиною того, що більшість з них відчують труднощі у формуванні естетичної культури молодших школярів.

2. В освітньому процесі педагоги використовують методи переважно спрямовані на розвиток когнітивно-пізнавальної сфери і меншою мірою – на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості учня початкових класів;

3. У молодших школярів є необхідні передумови формування естетичної культури. Їм доступне розуміння різнобічних цінностей мистецтва, вони вміють виразити свої емоції у творчій діяльності, знають правила поведінки в суспільстві.

4. Формування естетичної культури молодших школярів в умовах ЗСО майже не підтримується сім'єю, яка, за результатами дослідження, сама потребує теоретичної і методичної допомоги з цього питання.

Здобуті результати констатувального етапу дослідження підтвердили необхідність впровадження у виховний процес експериментальної групи методичного аспекту вирішення завдань естетичного виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Робота над творами образотворчого мистецтва володіє ширшими можливостями щодо використання методів, форм залучення учнів до естетичної діяльності.

2.2. Хід експериментальної роботи

Змістом формувального етапу магістерського дослідження є практична реалізація методичної роботи з формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Одним з основних завдань образотворчого мистецтва є художньо естетичний розвиток молодших школярів, їх емоційної чутливості, практичних

творчих умінь, формування стійкого інтересу до образотворчої діяльності, формування естетичної культури.

Першим етапом формувального експерименту був пошук у методичній літературі та глобальній мережі Інтернет найефективніших методів навчання, а також добір цікавих, нетрадиційних технік малювання, які можна використовувати на уроках образотворчого мистецтва.

В педагогічній практиці зазвичай використовуються 3 групи, які складаються із словесних, наочних і практичних методів, що обумовлено одночасною участю всіх органів чуття людини до сприйняття, переробки, запам'ятовування, осмислення і відтворення знань та умінь.

Розглянемо усталені, канонічні типи класифікацій освітніх методів – словесні, наочні і практичні, що, на нашу думку, сприяють формуванню у молодших школярів естетичного ставлення до навколишнього світу.

Застосування словесних методів спирається на використання абстрактно-логічних здібностей сприйняття і обробки мистецької інформації. До них відносяться робота з навчальною літературою; методи, які мають різні форми – пояснення, розповіді; методи, засновані на дискусіях, педагогічних бесідах. До наочних відносяться методи ілюстративного, демонстраційного подання мистецької інформації, засновані на активному впливі на механізми «образного» сприйняття. До практичних методів зазвичай відносять вправи, що ведуть до набуття учнями навичок і умінь під час художньо-практичної діяльності.

На сучасному етапі суспільного розвитку, важливою складовою методів розвитку дитини є образотворче мистецтво. Під час малювання у дітей розвивається дрібна моторика, вони швидше засвоюють різні кольори та їх відтінки. Особлива увага у методиці образотворчого мистецтва надається інтерактивним методам навчання. Завдяки стрімким змінам системи освіти початкової школи є необхідність використання даних методів. Пояснюється це тим, що з їх допомогою відбувається реалізація можливостей нових індивідуальних способів навчальної діяльності особистості дитини.

Інтерактивні методи навчання можуть дати позитивний результат за умови осмислення учнем своєї діяльності, досвіду, мотивів і потреб.

У своїй праці «Методика навчання мистецтва у початковій школі Л. Масол» детально розкриває особливості використання інтерактивних технологій навчання мистецьких дисциплін. Розглянемо можливості використання інтерактивних методів навчання на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі.

Метод проектів. Дана система навчання реалізується через планування і виконання практичних завдань – проектів, які постійно ускладнюються, з метою набуття учнями знань, умінь і навичок. Особливо цінними під час роботи за методом проектів є творче нестереотипне мислення і бачення учнів, їхня активність, самостійність, захопленість. Основними типами художніх проектів за домінуючим видом діяльності вважаються: практично-творчий, інформаційний, ігровий, дослідницький. Проекти можуть бути індивідуальними, груповими і колективними. Цікавою і захоплюючою справою є виконання дизайнерських проектів: «Місто майбутнього», «Будинок моєї мрії», «Одяг для казкового героя».

Мозковий штурм. Даний метод реалізується через вільне накопичення значної кількості ідей з певної теми спочатку без критичного осмислення. Для того, щоб школярі навчилися висловлювати своє емоційно-ціннісне ставлення до художнього твору, його змісту, розкривати головну думку автора, даний метод роботи є доцільним на уроках сприймання мистецтва.

Арт-терапія. Даний метод відноситься до складових сугестивної та терапевтичної технології. Їх мета полягає в знятті психічних бар'єрів у навчанні, піднесенні учнів. Як вважає Л. Масол, елементами арт-терапії є функціональна музика, функціональний колір, живопис, ліплення. А також це казкотерапія, музикотерапія, кольоротерапія, які варто використовувати на уроках образотворчого мистецтва.

Серед низки специфічних методів педагогічного спілкування має місце фасилітована дискусія – колективне обговорення проблеми за допомогою

спрямовуючих запитань. Дана методика впливає на розвиток в учнів уміння пильно спостерігати, розмірковувати над змістом художніх творів, розуміти багатозначність образів мистецтва, їх здатність пробуджувати різні думки.

Звернути увагу учнів до навчання під час формування естетичного ставлення до навколишнього світу засобами образотворчого мистецтва можна за допомогою комп'ютерних програм. Завдяки мультимедійним презентаціям в учнів активізується пізнавальний інтерес, вчитель, у свою чергу, звільняється від традиційного «двоколірного» використання дошки, що дозволяє йому постійно бачити реакцію учнів, вчасно реагувати на ситуацію. Увесь необхідний ілюстративний матеріал, етапи та основні тези уроку можна чітко і наочно показати на слайдах презентації. Комп'ютер – це універсальний пристрій кожного вчителя початкових класів для створення естетично-емоційної атмосфери шляхом демонстрування твору образотворчого мистецтва, використання музики або відео фрагменту. З метою вдосконалення процесу перевірки знань і практичних умінь учнів, незамінними для використання тестів є сучасні комп'ютерні програми.

Нетрадиційні техніки малювання відіграють величезну роль у формуванні естетичної культури школярів на уроках образотворчого мистецтва. З їх допомогою учитель не залишає поза увагою жодної дитини, дбає про її природні здібності, розвиває художньо-естетичний рівень дітей, знижує рівень закомплексованості учнів, навчає культурі мистецького спілкування, розвиває у дітей вміння застосовувати нові здобуті знання на практиці.

Нетрадиційні прийоми зображення вчать дітей виявляти ініціативу, працювати самостійно, засвоювати нові знання за власним бажанням і залюбки, легко контактувати з іншими, самостійно приймати рішення, відчувати себе впевненою і обізнаною особистістю, взаємозбагачувати один одного, жити серед краси довкілля, відчувати радість успіху. Нетрадиційне малювання допомагає розкрити внутрішній світ дитини, відчути її неповторність і своєрідність, визначити емоційний стан, виявити приховані комплекси, проблеми чи страхи. Образи, які виникають в уяві дитини і відтворюються на

папері, здатні допомогти виявити та передати таким безпечним і своєрідним способом всі ті думки, почуття, прагнення та бажання, які так складно передати дитині словами.

Головною умовою використання нетрадиційних технік малювання є орієнтація педагога не на кінцевий продукт дитини – власне малюнок, а на сам процес малювання, в ході якого вона намагається виразити свою індивідуальність та реалізує свої можливості. Не слід очікувати від дітей миттєвих успіхів і геніальних творів, адже не це є головною метою малювання. Кожна дитина має творчий потенціал і проявляє його по-своєму. Творчість позитивно впливає на формування особи в цілому та її естетичні уподобання зокрема. Кожна дитина – індивідуальність, і для кожної необхідно знайти підхід у процесі образотворчої діяльності. Першочергово, школярів необхідно зацікавити, бо кожна робота, тим паче малювання, повинно проходити із задоволенням. Отже, при нетрадиційному малюванні дитина може сміливо виражати свої почуття та емоції, малювати без заборон і правил, що ще більше її заохочуватиме.

Нетрадиційні техніки малювання є поштовхом до розвитку творчості, уяви, прояву ініціативи, самостійності, вираження власної індивідуальності.

Враховуючи проаналізовані класифікації методів, ми вважаємо, що результату педагогічної діяльності щодо формування естетичної культури молодших школярів можна досягти шляхом поетапного впровадження методики формування естетичного ставлення до навколишнього світу, яка викликає естетичні емоції та почуття, бажання діяти самостійно завдяки застосуванню системи методів, об'єднаних у такі групи: наочні, мотиваційно-стимулюючі, словесно-наочні, проблемно-пошукові та художньо-творчі.

Група наочних методів необхідна для візуалізації та сприяє кращому сприйманню навчального матеріалу та усвідомленню завдання учнями. Для цього доцільно використовувати традиційні методи навчання: ілюстративний, демонстрація художніх творів, технік, прийомів володіння інструментами та матеріалами, «зображення» повітрі, мультимедійна презентація естетичних

властивостей докільця слайд-шоу репродукцій творів графіки, живопису й скульптури, які спрямовані на емоційне сприймання природних явищ та творів образотворчого мистецтва, опанування художніми вміннями.

Важливими є доречно дібрані репродукції мистецьких творів, фрагменти музичних творів, приклади з художніх і мультиплікаційних фільмів, використання електронних освітніх ресурсів (електронних дидактичних демонстраційних матеріалів).

Наступна група методів – мотиваційно-стимулюючі, які спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів, що включає наступні методи: інтрига, доведення та переконування, долання перешкод, закріплення позитивного враження; евристична та педагогічна бесіда; вербалізація змісту творів образотворчого мистецтва; фасилітована дискусія. Ці методи, спрямовані на формування естетичних інтересів і прагнень, що стимулюють творчу активність і сприяють збагаченню учнів емоційно-естетичною інформацією. Для того, щоб учителю підсилити мотивацію учнів, необхідно актуалізувати якомога більшу кількість мотивів; збільшити збуджування найзначущих мотивів; забезпечити необхідні ситуативні фактори мотиваційного характеру.

Група словесно-наочних методів, поєднує різні засоби наочності зі словом вчителя та спрямована на активізацію естетичних емоцій, актуалізацію раніше набутого емоційного досвіду та естетичних вражень і сприяють розвитку здатності естетично оцінювати об'єкти та явища навколишнього світу. Ця група поєднує такі методи – організації активного спостереження за об'єктами та явищами навколишнього світу, бесіда за репродукціями творів мистецтва для забезпечення усвідомленого художнього сприймання, використання комп'ютерних тестів на виявлення уявлень про види образотворчого мистецтва.

Група проблемно-пошукових методів передбачає підвищення активності учнів у освітньому процесі та сприяє формуванню естетичних уявлень, суджень. Ця група поєднує – метод «входження» в картину, евристичний

діалог, фасилітовану дискусію, дослідницький Застосування методів цієї групи спрямовані допомагати глибше зрозуміти задум художника.

До групи художньо-творчих методів формування естетичного ставлення молодших школярів до навколишнього світу, варто віднести: методи відображення кольорів природи та маніпуляційно-емоційного ліплення предметів довкілля; інтеграційні; арт-терапевтичні. Метою художньо-творчих методів є формування у молодших школярів уміння використовувати набуті знання та вміння з основ образотворчої грамоти і спрямовують їх на самореалізацію у різних видах мистецтв.

Відповідно до вікових особливостей молодших школярів нами визначені як пріоритетні ігрові методи, що сприяють формуванню уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Навчання в ігровій формі відкриває можливість спрямування уваги молодших школярів на окремі факти, явища, ознаки навколишнього світу. До цієї групи ми також віднесли методи: ескізно-драматургічної репродукції мистецьких творів, створення пластично-рухових, ритмічно-рухових аналогій, ритмічно-мовленнєвих ігор, адже гра органічно поєднується з образотворенням, особливо на тлі музики та інсценізації, вона спрямовує увагу учнів на естетичні ознаки навколишнього світу.

Підготовчі вправи з образотворчої діяльності є невід'ємним компонентом уроку образотворчого мистецтва. Серед них вправи на відтворення кольорів та їх нюансів, розвитку спритності та гнучкості руки, тактильних та кінестезичних відчуттів, зорово-рухової координації. Сутність вправ проблемного характеру з образотворення полягає в тому, що вчитель має змогу побудувати проблемну задачу відповідно до конкретної емоційно-естетичної ситуації.

Наступним етапом формувального експерименту було зведення усіх методів у кілька типів, які згодом використовували на різних етапах уроку з образотворчого мистецтва, а саме:

– наочні (ілюстративний, демонстрація художніх творів, технік, прийомів володіння інструментами та матеріалами, «зображення» в повітрі,

мультимедійна презентація естетичних властивостей довкілля; слайд-шоу репродукцій творів графіки, живопису й скульптури), які спрямовані на емоційне сприймання природних явищ та творів образотворчого мистецтва, опанування художніми вміннями;

- мотиваційно-стимулюючі («інтрига», закріплення позитивного естетичного враження, словесне «зображення»), які сприяють створенню емоційної ситуації на уроці, стимулюють в учнів бажання до естетичного перетворення навколишнього середовища;

- словесно-наочні (методи організації активного спостереження за об'єктами та явищами навколишнього світу; бесіда за репродукціями творів мистецтва для забезпечення усвідомленого художнього сприймання; використання комп'ютерних тестів на виявлення уявлень про види образотворчого мистецтва), що спрямовані на активізацію естетичних емоцій, актуалізацію раніше набутого емоційного досвіду та естетичних вражень і сприяють розвитку здатності естетично оцінювати об'єкти та явища навколишнього світу;

- проблемно-пошукові (метод «входження» в картину, евристичний діалог, фасилітована дискусія, дослідницький), які спонукають учнів до спостереження та проведення аналогій, до розуміння особливостей засобів виразності видів образотворчого мистецтва, самостійної художньої діяльності;

- художньо-творчі (методи відображення кольорів природи та маніпуляційно-емоційного ліплення предметів довкілля; інтеграційні; арт-терапевтичні), які спрямовані на організацію практичної художньо-творчої діяльності учнів, їхню самореалізацію у різних видах мистецтва.

- ігрові (ескізно-драматургічна репродукція, музично-ігрові етюди, ритмічно-рухові інтерпретації мистецьких творів тощо), які органічно поєднуються з образотворенням, особливо на тлі музики та інсценізації.

Дані методи реалізовувалися нами на уроках образотворчого мистецтва через низку завдань (художньо-творчі, інтегративні, проблемно-пізнавальні, евристичні, дослідницькі, арт-терапевтичного характеру) та вправ (за зразком,

коментовані, варіативні, підготовчі, з розвитку і збагачення зорово-рухової координації, проблемного характеру).

Наведемо приклади, які ілюструють дію методів формування у молодших школярів естетичного ставлення до навколишнього світу засобами образотворчого мистецтва, де кожний застосований метод реалізувався через відповідні вправи й практичні завдання.

Приклади застосування словесно-наочних і художньо-творчих методів для організації зображення учнями навколишнього світу в кольорі (живопис).

Вправа. Учитель пропонує учням відтворити на палітрі мазками різного форми, напрямку, товщини та кольору вранішнє сонечко, полуденне сонце та сонце, що заходить.

Художньо-творче завдання. Зобразити «Сонце» Івана Труша (або Миколи Глуценка, Вінсента ван Гога тощо) мазками різного форми, напрямку, товщини та кольору.

Приклади поєднання наочних, словесно-наочних і художньо-творчих методів для організації відображення учнями кольорів на площині.

Учитель пропонує розглянути парні зображення червоного яблука та жовтого лимону; апельсину та сливи за допомогою слайд-шоу.

Вправа (проблемного характеру). «Що світліше, що яскравіше?». Визначити кольорові співвідношення 2-х предметів за світлістю та яскравістю (червоне яблуко та жовтий лимон: апельсин і слива).

Завдання. Зобразити натюрморт «Фрукти. Найсоковитіше яблуко та найкисліший лимон» або «Фрукти. Найсмачніший апельсин та найсолодша слива» з 2-х об'єктів (гуаш).

Приклади застосування наочних і художньо-творчих методів для графічного зображення учнями об'єктів природи.

Учитель пропонує розглянути за допомогою слайд-шоу зображення птахів та тварин.

Вправа. Намалювати два кола різного розміру.

Завдання. З двох кіл різного розміру утворити «Загадкового птаха» або «Чарівну тваринку».

Приклади застосування наочних і художньо-творчих методів для організації зображення учнями навколишнього світу в об'ємі.

Вправа. Учитель пропонує учням скатати пластилін «джгутиком» для майбутнього відтворення равлика.

Завдання. Створити образ зачарованого равлика, додавши до джгутиків різноманітні елементи (джгутики іншого кольору, вусика, окуляри тощо).

Підсумовуючи, зазначимо, що система методів, емоційно-підготовчих вправ, художньо-творчих завдань є засобом збудження емоційного стану молодших школярів та виконує стимулюючу функцію щодо їхнього самовираження у творчій діяльності, є ефективним чинником формування у молодших школярів естетичної культури засобами образотворчого мистецтва.

Також на етапі формувального етапу експерименту нами було розроблено рекомендації для вчителів початкових класів щодо ефективності формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва (див. дод. Г), а також підготовлено поради для батьків щодо естетичного виховання дітей в родині (див. дод. Д).

2.3. Результати перевірки дослідно-експериментальної роботи

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Його мета – перевірка ефективності застосування низки вправ та ігор для формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Після проведення формувального етапу педагогічного дослідження контрольне тестування динаміки формування естетичної культури молодших школярів відбулося підбором завдань відповідно до кожного критерію та його показника, визначених на початку експерименту:

- спонукальний (інтерес до мистецтва та прагнення учнів до художньо-естетичного саморозвитку) (див. рис. 2.1);

Рис. 2.1. Діагностична картка візуального тесту на визначення рівня уявлень про образотворчі твори мистецтва, як засоби відображення навколишнього середовища «Викресли зайве»

- ціннісно-орієнтаційний (емоційне оцінювання творів образотворчого мистецтва, розвинені естетичні почуття);

Тест П. Торренса «Закінчи малюнок»

Час проведення – 10 хвилин (див. рис. 2.2).

Завдання: 1) домалюй до фігур, що незакінчені, додаткові лінії;

2) спробуй придумати таку картинку або історію, яку ніхто інший не зможе вигадати;

3) придумай цікаву назву для кожної картинки і підпиши її.

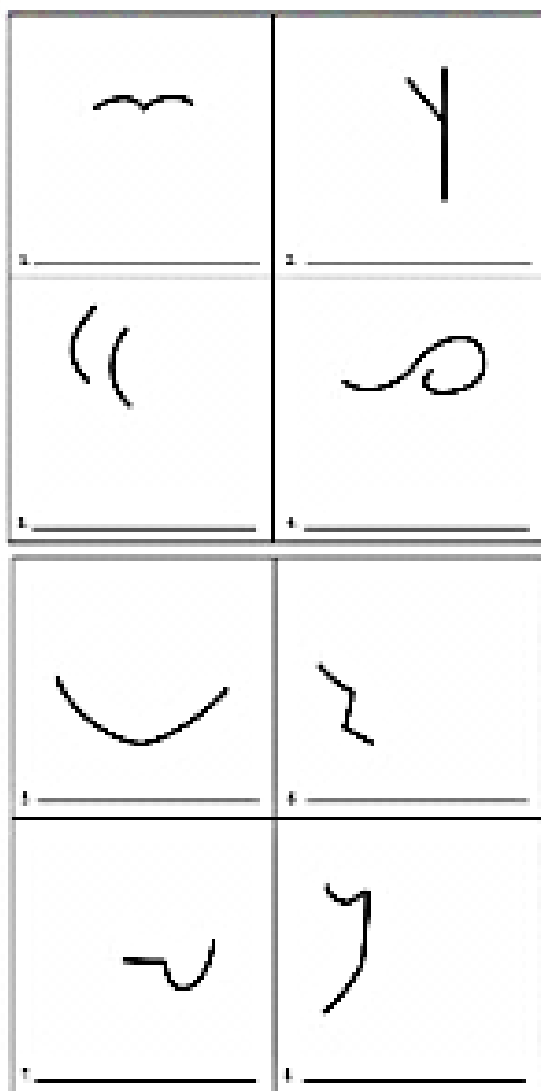

Рис. 2.2. Зображення до тесту П. Торенса «Закінчи малюнок»

- пізнавальний (естетичні знання та художньо-естетичний кругозір);

«Який кіт»

для визначення рівнів естетичних уявлень

Інструкція

1. Уважно роздивися зображення котів (див. рис. 2.3).
2. Визнач за допомогою яких матеріалів вони зображені?
3. Поєднай лініями зображення і відповідні зображення.

Рис. 2.3. Зображення до тесту «Який кіт?»

- креативний (здатність до естетичного сприйняття та реалізація в художньо-естетичній діяльності).

Тест «Обери клумбу для шкільного подвір'я»

на визначення рівню здатності оцінювати явища та об'єкти навколишнього світу, естетичне сприймання та естетичний відгук

Рис. 1

Рис. 2

1. Яка клумба привертає твою увагу?

Рис.1	Рис.2

2. Про яку клумбу тобі хотілось би поговорити?

Рис.1	Рис.2

3. Що ти можеш сказати про ту клумбу, що тобі сподобалася?

Провівши порівняльні підсумкові зрізи з метою виявлення ефективності формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, нами було встановлено, що запропоновані форми і методи роботи дали позитивні результати.

Зокрема, якісні зміни зафіксовано у розширенні мистецьких інтересів молодших школярів та формуванні їх емоційно-ціннісного ставлення до творів мистецтва, що характеризувалося його «опредмечуванням»: власні емоційні враження учні пояснювали на основі розуміння ними естетичних цінностей та набутих мистецьких знань та вмінь (зокрема, із застосуванням художніх асоціацій). Ці позитивні зміни свідчать про розширення і збагачення художнього світосприйняття молодших школярів.

В учнів експериментальної групи виявлено певну сформованість мистецьких умінь: вони самостійно обирали засоби виразності одного з видів мистецтва для втілення художнього образу. У молодших школярів ЕГ виявлено сильніше, порівняно з учнями КГ, прагнення до самовираження у різних видах художньої діяльності.

Істотна різниця, яку можна побачити в зафіксованих числових показниках, свідчить про ефективність проведеного експерименту у процесі формування естетичної культури молодших школярів.

Аналіз кількісних показників свідчить, що в експериментальній групі порівняно з контрольною має місце істотне збільшення чисельності учнів, яким властивий високий рівень естетичної культури, та зменшення кількості школярів з середнім та низьким рівнями (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

**Розподіл учнів у досліджуваних групах
за виділеними рівнями сформованості естетичної культури
(контрольний етап експерименту)**

Рівні	3-Б клас		3-А клас	
	Експериментальна група		Контрольна група	
	абсол. число	%	абсол. число	%
Високий	10	31,3	6	21,4
Середній	15	46,9	9	32,2
Низький	7	21,8	13	46,4
Загальна кількість учнів	32	100%	28	100%

Для більшої наочності розподіл молодших школярів за рівнями сформованості естетичної культури подано на рисунках 2.4., 2.5.

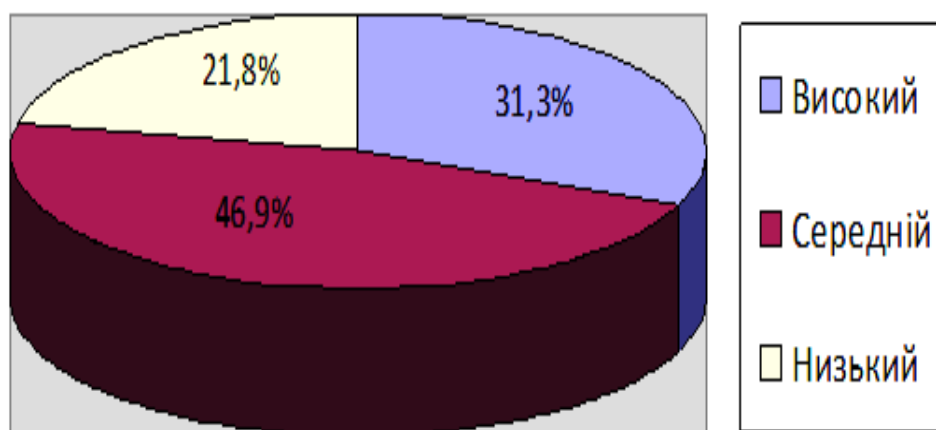

Рис. 2.4. Розподіл учнів за виділеними рівнями естетичної культури в експериментальній групі.

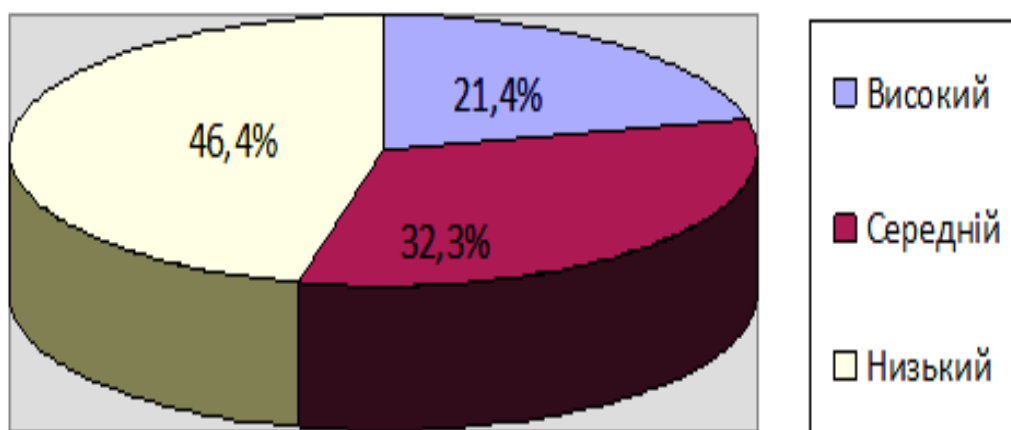

Рис. 2.5. Розподіл учнів за виділеними рівнями естетичної культури в контрольній групі.

Для більшої наочності узагальнений розподіл молодших школярів за рівнем сформованості естетичної культури представлено на рис. 2.6.

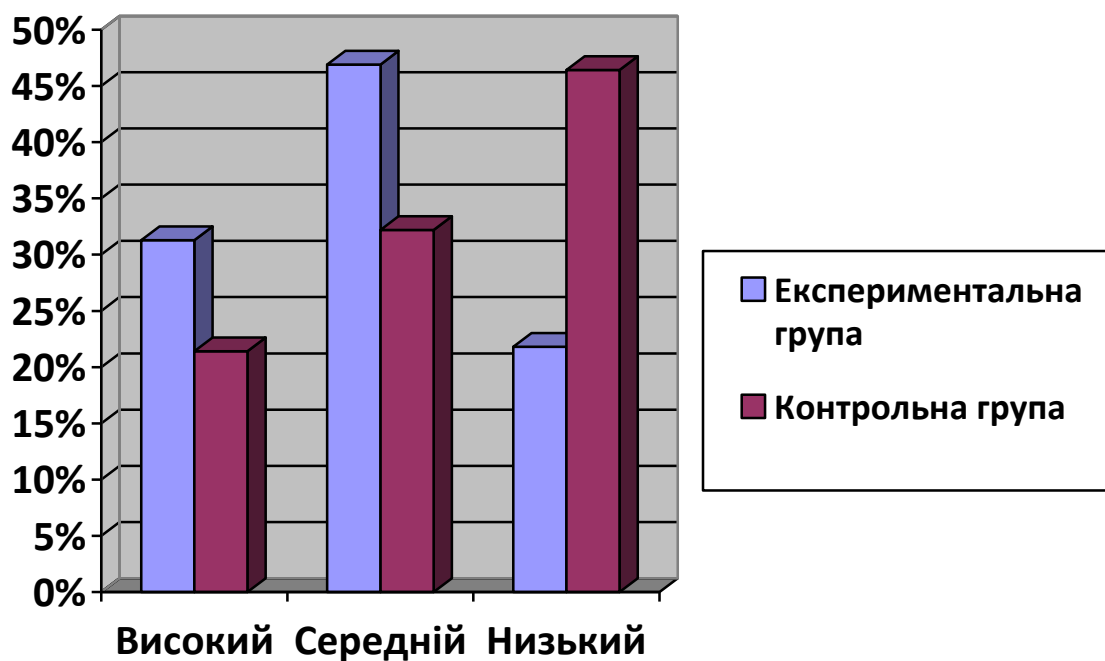

Рис. 2.6. Діаграма рівня сформованості естетичної культури молодших школярів

За результатами проведеного дослідження бачимо, що молодших школярів з високим рівнем естетичної культури в експериментальній групі збільшилося на 18,8% від загальної кількості учнів у класі, на 3,1% та 15,7% зменшилася кількість дітей з середнім та низьким рівнем відповідно, однак результати контрольної групи погіршилися, адже відсоток школярів з високим рівнем естетичної культури не змінився, проте учнів з низьким рівнем – побільшало на 10,7% від загальної кількості дітей в класі.

Саме це дає підставу говорити про те, що запропоновані методи навчання є ефективними у формуванні естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва і можуть бути використані в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти.

Висновки до розділу 2

Згідно завдань магістерського дослідження у другому розділі було проведено педагогічний експеримент щодо перевірки ефективності використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів проводився протягом 2020–2021 н.р. на базі КУ Сумської ЗОШ I–III ступенів №13 імені А.С. Мачуленка.

Безпосередньо у констатувальному, формувальному й контрольному етапах експерименту взяли участь два треті класи: 3 - А (28 учнів) – контрольний клас, 3 - Б (32 учні) – експериментальний клас, 5 вчителів початкових класів та 25 батьків третьокласників вищезазначеного навчального закладу.

Головним методом констатувального етапу нашого дослідження було визначено – анкетування, яке пройшли всі учасники освітнього процесу (учні, вчителі початкових класів, батьки). Метою даного етапу була діагностика сформованості рівнів естетичної культури молодших школярів та встановлення ступеня усвідомленості педагогів та батьків третьокласників значення естетичної культури у загальному розвитку підростаючого покоління.

Загалом отримані результати констатувального експерименту засвідчили, що у вчителів початкових класів відсутнє методичне забезпечення для проведення заходів естетичного спрямування, а також більшість з них відчують труднощі у формуванні естетичної культури молодших школярів.

Також стало відомо, що формування естетичної культури молодших школярів в умовах ЗСО майже не підтримується сім'єю, яка, за результатами дослідження, сама потребує теоретичної і методичної допомоги з цього питання.

На формувальному етапі магістерського дослідження нами було визначено оптимальні шляхи формування естетичної культури молодших школярів за допомогою образотворчого мистецтва. Ними стала система методів, об'єднаних у такі групи: наочні, мотиваційно-стимулюючі, словесно-наочні, проблемно-пошукові та художньо-творчі, які використовувалися на уроках образотворчого мистецтва.

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Його мета – перевірка ефективності застосування низки вправ та ігор для формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що молодших школярів з високим рівнем естетичної культури в експериментальній групі збільшилося на 18,8% від загальної кількості учнів у класі, на 3,1% та 15,7% зменшилася кількість дітей з середнім та низьким рівнем відповідно, однак результати контрольної групи погіршилися, адже відсоток школярів з високим рівнем естетичної культури не змінився, проте учнів з низьким рівнем – побільшало на 10,7% від загальної кількості дітей в класі.

Саме це дає підставу говорити про те, що запропоновані методи навчання є ефективними у формуванні естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва і можуть бути використані в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджено теоретичні та методичні аспекти проблеми формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Результати науково-дослідної роботи переконливо свідчать про досягнення мети, виконання завдань дослідження і послугували підставою для узагальнення висновків.

1. Аналіз особливостей формування естетичної культури молодших школярів у сучасній початковій школі показав, що більшість шкільних предметів, що вважаються провідними в нинішніх умовах, не можуть сприяти цілеспрямованому формуванню особистості. Справа полягає не стільки в сутності викладання цих дисциплін, скільки в спрямованості їх змісту. В цих галузях можливості гуманізації пов'язані нині лише із створенням сприятливих умов для навчання, а не з перебудовою змісту, що так і залишається позаособистісним.

Великого значення у розвитку прагнення дітей до краси відіграє розуміння того, що робота буде публічно оцінена, що нею цікавляться вчителі, батьки, знайомі. Учень початкових класів повинен бачити конкретну мету, заради якої він працюватиме, віддаючи всі свої сили. Відомо, як старанно і наполегливо вчать учні пісні до свята, усвідомивши, що мами дуже зрадіють, сприйнявши ці пісні як подарунок.

Основою естетичного виховання є розвиток емоційної чутливості до прекрасного і негативного ставлення до потворного. Стимулювати творчі здібності, ініціативу, самостійність є одним з головних завдань мистецтва як засобу естетичного виховання. Особливість педагогіки мистецтва полягає в тому, що творчості навчити не можна. Реальним є лише створення умов для пробудження, активізації в учнів творчих імпульсів, для пізнання радості творення. Чим раніше розпочати таку роботу з дітьми, тим більше шансів, що творчі можливості учнів не згаснуть, а розвинуться, щоб виявитися згодом у всіх сферах діяльності.

2. Обґрунтовано роль образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури молодших школярів. Важливими в організації образотворчої діяльності є поєднання в собі творчої праці та задоволення, пізнання світу і гри, фантазії і точного розрахунку. На заняттях з образотворчого мистецтва педагог має спрямувати свої дії на розвиток в учнів зорової пам'яті, спостережливості, просторової уяви, тонкої моторики пальців, вміння зосередитися, наполегливості у досягненні мети і, головне, відчутті ритму і гармонії.

Важливим є той факт, що від рівнів розвитку почуттів, смаків, інтересів, потреб та естетичного досвіду школярів залежить вплив творів живопису на формування творчої особистості. Без цього навіть високохудожні живописні твори не матимуть впливу на особистість. Учителю необхідно пам'ятати, що головним завданням предметів мистецтвознавчого циклу є виховання в учнів естетичних почуттів насолоди, задоволення, бажання до художньої діяльності. У той час, як формуванню технологічних навичок (вміння малювати, співати) відводиться другорядна роль.

Отже, розвиток у молодших школярів морально-естетичних якостей, формування естетичного світосприймання, естетичного ідеалу й прагнення до його досягнення реалізується через самостійну художню діяльність учнів, через залучення їх до кращих зразків світового живопису, сприймання прекрасного й потворного в навколишній дійсності. І що найголовніше, процес самопізнання в молодших школярів відбувається через художньо-творчу діяльність та мистецтво.

3. Експериментально перевірено ефективність образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури молодших школярів. Вважаємо, що результату педагогічної діяльності щодо формування естетичної культури молодших школярів можна досягти шляхом поетапного впровадження методики формування естетичного ставлення до навколишнього світу, яка викликає естетичні емоції та почуття, бажання діяти самостійно завдяки застосуванню системи методів, об'єднаних у такі групи: наочні,

мотиваційно-стимулюючі, словесно-наочні, проблемно-пошукові та художньо-творчі.

Дані методи на формувальному етапі дослідження реалізовувалися нами на уроках образотворчого мистецтва через низку завдань (художньо-творчі, інтегративні, проблемно-пізнавальні, евристичні, дослідницькі, арт-терапевтичного характеру) та вправ (за зразком, коментовані, варіативні, підготовчі, з розвитку і збагачення зорово-рухової координації, проблемного характеру).

На контрольному етапі експерименту було проведено порівняльні підсумкові зрізи з метою виявлення ефективності формування естетичної культури молодших школярів КУ Сумської ЗОШ I-III ступенів №13 імені А.С. Мачуленка засобами образотворчого мистецтва, нами було встановлено, що запропоновані форми і методи роботи дали позитивні результати.

В учнів експериментальної групи виявлено певну сформованість мистецьких умінь: вони самостійно обирали засоби виразності одного з видів мистецтва для втілення художнього образу. У молодших школярів ЕГ виявлено сильніше, порівняно з учнями КГ, прагнення до самовираження у різних видах художньої діяльності.

Саме це дає підставу говорити про те, що запропоновані методи навчання є ефективними у формуванні естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва і можуть бути використані в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти.

Водночас виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспективних напрямів подальших досліджень відносимо такі: методика формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва у позакласній роботі, створення дидактико-методичної системи формування естетичної культури обдарованих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агальянова Н. Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. *Рідна школа*. 2011. №1. С. 53-55.
2. Артемова Л. Деякі проблеми естетичного виховання. *Початкова школа*. 2011. № 4 С. 31-36.
3. Бажанова В. Про виховання естетичної потреби. *Проблеми естетичного виховання*. 2005. № 5. С. 193-194.
4. Баришева Т. Діагностика естетичного розвитку особистості: [навчально-методичний посібник]. Харків : Школа, 2010. 140 с.
5. Бех, І. Д. Акценти мистецької творчості та виховання особистості. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип.3., 38-43.
6. Боров Ю. Естетика : [4-е вид., доп.]. К.: Знання, 2008. 495 с.
7. Бучинський С. Л. Основи грамоти з образотворчого мистецтва. К.: Мистецтво, 2001. 178 с.
8. Валенко Є. В. Як виховати талановитого учня. *Психолог*. 2014. № 11-12. С. 89-93.
9. Варій М. Загальна психологія : навч. посібник. Вид.2-ге випр. і доп. К. : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
10. Вітковська Н. Формування естетичної культури дошкільників і молодших школярів. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 151 с.
11. Гамзінова О. П. Схильності. Здібності. Обдарованість. *Шкільному психологу усе для роботи*. 2011. №1. С. 19-27.
12. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2007. № 9. С. 60-63.
13. Гончаров І. Естетичне виховання дітей засобами мистецтва і природи. К. : Педагогіка, 2008. 128 с.
14. Горгош Л.І. Інтеграція традиційних та інноваційних технологій в навчально-виховному процесі початкової школи. *Розкази онуку*. 2009. №1-2. С.4-8.

15. Горобець Н. Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва. *Рідна школа*. 2009. № 11. С. 46-49.

16. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

17. Дзусова Б.Т., Хадзиева З.А. Подготовка будущих педагогов к реализации проектной деятельности в условиях национального образования. *Приднепровский научный вестник*. 2018. Т. 12. № 3. С. 97-100.

18. Дивниненко О. Ідеї естетичного виховання. К. : Мистецтво, 2003. С. 158-161.

19. Заброцький М. Основи вікової психології. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. 112 с.

20. Зись А. Мистецтво і естетика. Луцьк : Енергія, 2005. С. 97-99.

21. Каган М. Этическое и эстетическое в системе ценностей. *Этическое и эстетическое*. 1971. С. 45-73.

22. Калініченко О. В. Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : Видавничий дім «Освіта», 2018. 128 с.

23. Кардашов В. Н. Теоретичні та методичні засади художньо-творчого розвитку школярів: Монографія. Бердянськ: ТОВ «Будинок техніки плюс», 2000. 160 с.

24. Квятковський С. Естетичне виховання і художній розвиток дітей. К.: Знання, 2008. С. 59-66.

25. Кенник В. Система естетичного виховання. Львів : Академія, 2009. С. 95-107.

26. Киященко Н. Шляхи і засоби естетичного виховання. Львів. : Наука, 2009. 192 с.

27. Кондратова Л.Г. Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальн. серед. освіти. Тернопіль : Навчальна книга Богдан. 2018. 144 с.

28. Кондрацька Л.А. Теорія і технологія культурологічної підготовки майбутніх вчителів художньо-естетичних спеціальностей: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. К., 2004. 445 с.
29. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі: Метод. посібн. К., 2010. 79 с.
30. Конопко О.І. Образотворче мистецтво. К.: Київський міський педагогічний коледж, 2015. 100 с.
31. Концепція нової української школи. URL: <https://drive.google.com/file/d/0BzKkv8gxSZUkMzZMbWtPYU9IWXM/view>
32. Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf
33. Кузин В. С. Наброски и зарисовки : пособ. для учителей. М.: Просвещение. 2008. 160 с.
34. Лабковська Г. Естетична культура і естетичне виховання. Тернопіль: Джура, 2013. 304 с.
35. Ларін В. Естетичне виховання молодших школярів засобами мистецтв. Тернопіль: Наукова книга-Богдан, 2009. 304 с.
36. Леся Українка про мистецтво / упор. О. Бабишкін. Київ: Мистецтво, 1966. 299 с.
37. Лещенко М. П. Концепції естетичного виховання в науковій думці Польщі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 9. С. 274-283.
38. Любимова Ю. Методика організації естетичного виховання молодших школярів: навчально-методичний посібник для вчителів поч. кл. Мінськ: Початкова школа. 2008. 114 с.
39. Любич В. Розвиток емоційного стану дитини засобами образотворчого мистецтва на основі духовних засад URL: <https://urok-ua.com/rozvitokemotsiynogo-stanu-ditini-zasobami-obrazotvorc-hogo-mistetstva-na-osnoviduhovnih-zasad> (дата звернення: 23.07.2021).

40. Макарова О. С. Формування готовності майбутнього вчителя до комунікації з молодшими школярами засобами образотворчого мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2014. 18с.
41. Максименко С. Загальна психологія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Київ: Форум. 2000. 215 с.
42. Мартинюк І. Естетичне виховання: теорія і методологія. К. : Освіта, 2005. 158 с.
43. Масол Л. Впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури. *Мистецтво та освіта*. 2002. № 3 С. 27–30.
44. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти. *Мистецтво і освіта*. 2004. Вип. № 1. С. 7.
45. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів. Харків: Веста: Видавництво «Ранок». 2006. 183 с.
46. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. К.: Парламентське видавництво, 2002. 204 с.
47. Некрилова О. Формування естетичного сприйняття світу молодшими школярами. *Початкова освіта*. 2015. № 9. С. 35-42.
48. Неменский, Б. Познаниеи искусством. М.: Изд-во УРАО, 2000. 103 с.
49. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
50. Образотворче мистецтво: енцикл. ілюстр. словник-довідник / упоряд. А. Пасічний. К. : Факт, 2007. 678 с
51. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецькихдисциплін). Київ: Освіта України. 2008.
52. Панасюк С. Естетична культура особистості. Луцьк: Вежа, 2006. 221 с.
53. Петрушенко О.П. Словник з естетики. Львів : «Магнолія-2006», 2009. 412 с.

54. Програми для середньої загальноосвітньої школи 3-4 класи. Образотворче мистецтво / авт. Л. Любарська, М. Резніченко, О. Протопопова. К.: «Початкова школа», 2003. 296 с.

55. Просіна О. «Мистецтво» як один із головних предметів у школі.
URL: <http://education-ua.org/ua/articles/845-mistetstvo-yak-odin-iz-golovnikhpredmetiv-u-shkoli>.

56. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна, 2005. Вип.20. С. 112-118.

57. Розумний В. Система освіти у третьому тисячолітті: досвід філософії і педагогіки. К. : Педагогіка, 2006. 280 с.

58. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан. 2005. 153 с.

59. Сирітка Г. Виховання естетичних поглядів молодших школярів. *Початкова освіта*. 2002. Березень (№13). – С. 8.

60. Словник мистецький термінів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709237/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%D0%B9.pdf>

61. Сотська Г. Сутність поняття «естетична культура вчителя»: теоретичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 28-31.

62. Сухомлинський В. Як виховувати справжню людину. К. : Рад. школа, 1976. С. 194-195.

63. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3 Київ: Рад. школа, 1977. 242 с.

64. Фартінг С. Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення / За загальною редакцією Стівена Фартінга; пер. з англ. А. Пітик, К. Грицайчук, Ю. Єфремов, Ю. Сироїд, О. Ларікова. Х. : Віват, 2019. 576 с.

65. Фіцула М.М. Педагогіка. Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 2002. 190 с.

66. Шаповаленко І. Вікова психологія. Львів: Гардарики, 2004. 349 с.

67. Шилова М. Діагностика естетичної вихованості дошкільників і молодших школярів. Тернопіль : Джура, 2009. С. 55-60.
68. Шмельова Т.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування естетичного світосприймання в молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 50. Педагогічні науки. 2010. С.147-150.
69. Шміт Ф. Мистецтво як предмет виховання. *Педагогіка*. 2003. № 1. С. 1-3.
70. Шпорова А. В. Інноваційні методи на уроках образотворчого мистецтва. *Початкова освіта*. 2008. № 13. С. 6–7.
71. Эренгросс Б. Удивительная наука эстетика. М., 1974, 1977 (переведена на український язык). 194 с.
72. Ягупов В. Педагогіка. Навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів

1. Як Ви розумієте поняття «естетична культура особистості»?

2. Які умови, на Вашу думку, сприяють ефективному формуванню естетичної культури школярів в освітньому процесі?

3. Якими методами, засобами навчання та виховання Ви користуєтеся з метою формування естетичної культури молодших школярів?

4. Які труднощі відчуваєте під час здійснення естетичного виховання?

5. Чи проводите бесіди з батьками щодо важливості формування естетичної культури молодших школярів?

6. Які форми зв'язку з сім'єю в естетичному вихованні школярів Ви вважаєте найкращими?

залучення батьків до походів у музеї, картинні галереї;

організація мистецької і гурткової роботи;

запрошення на свята, виховні заходи;

проведення індивідуальних бесід з батьками або тематичні батьківські збори;

інше _____

Дякуємо за відповіді!

Анкета для учнів початкових класів

1. Як часто ви всією родиною відвідуєте кінотеатри, вистави, музеї? Чи подобається це тобі?

А) відвідуємо часто, майже кожні вихідні, дуже подобається проводити час разом;

Б) відвідуємо подібні заклади не часто, кілька разів на місяць;

В) не відвідуємо розважальні заклади, але хотілось би це змінити;

Г) не цікаво проводити час з батьками, краще провести його вдома за комп'ютером.

2. Чи любиш ти читати? Яка книга улюблена?

А) люблю читати книги, улюблена має назву

Б) читаю не часто, зазвичай оповідання зі шкільної програми, улюбленої книги не маю;

В) читаю, бо просять це робити батьки;

Г) не люблю читати книги, бо це нудне заняття.

3. Які твори мистецтва тобі відомо?

4. Назви відомих світових художників.

5. Купуючи новий одяг, ти керуєшся своїм смаком, чи допомагає обирати мама?

А) обираю одяг сам(а), але від допомоги не відмовляюся;

Б) одяг купує мама, довіряю її вибору;

В) обираю новий одяг самостійно, думку дорослих не враховую;

Г) одяг купує мама самостійно і мені це не подобається.

6. Чим зазвичай займаєшся у вільний від навчання час?

А) секції, гуртки;

Б) відвідування репетитора;

В) граю в комп'ютерні ігри;

Г) виходжу на подвір'я до друзів;

Інше _____

7. Ким мрієш стати у майбутньому? Чому?

- лікарем;

- вчителем;

- юристом;

- ветеринаром;

- пілотом;

- актором (актрисою);

- інше _____

Дякуємо за відповіді!

Анкета для батьків

Шановні батьки! Просимо Вас взяти участь в анкетуванні з метою покращення виховної роботи з дітьми щодо формування їхньої естетичної і загальної культури.

1. Чи впливає мистецтво та естетичне виховання на загальний розвиток дитини?

- А) так;
- Б) ні;
- В) певною мірою.

2. Чи є необхідність в естетичному розвитку Вашої дитини?

- А) так;
- Б) ні;
- В) не розумію, в чому це виявлятиметься;

3. Чи знаєте Ви про художньо-естетичні уподобання своєї дитини?

- А) так;
- Б) ні;
- В) не розумію, про що йдеться.

4. Якими якостями, на Вашу думку, характеризується естетично вихована людина?

5. Чим займається Ваша дитина в позаурочний час?

6. Яке заняття Ви вважаєте найкращим для естетичного розвитку дитини у вільний час?

7. Як Ви вважаєте, чи любить музику, живопис, мистецтво Ваша дитина?

8. Як часто Ви зі своєю дитиною відвідуєте культурно-просвітницькі заклади (театри, музеї, виставки тощо)?

- А) один раз на тиждень;
- Б) один раз на місяць;
- В) один раз у квартал;
- Г) не пам'ятаю, коли це було.

9. Які засоби формування естетичної культури дітей Ви знаєте?

10. Що Ви вважаєте головним у розвитку своєї дитини?

- А) спілкування з дитиною, спільне проведення дозвілля;
- Б) матеріальне забезпечення;
- В) надання якісної освіти;
- Г) створення умов для збереження її здоров'я.

Дякуємо за відповіді!

Критерії оцінки відповідей батьків на анкету, спрямовану на вивчення ролі батьків у формуванні естетичної культури дитини:

- низький рівень – відкрите визнання не значимості естетичної культури в повноцінному вихованні дитини і слабо виражений інтерес до мистецтва в цілому;
- середній рівень – визнання ролі естетичного виховання в розвитку дитини, але незнання його естетичних інтересів або відсутність часу і можливостей для повноцінної реалізації своїх батьківських функцій в естетичному вихованні дитини;
- високий рівень – наявність досвіду прилучення до мистецтва і реалізація планів естетичного розвитку дитини.

**Рекомендації для вчителів початкових класів щодо ефективності
формування естетичної культури молодших школярів
засобами образотворчого мистецтва**

1. Варто з перших уроків малювання пояснити учням, що альбом – це документ, який характеризує роботу школяра. Привчайте дітей правильно розміщувати малюнок на аркуші, рівно і акуратно розфарбовувати його, початий малюнок обов'язково закінчити. Ці вимоги важливо в доступні форми пояснити учням і домогтися того, щоб саме так вони підходили до оцінювання своїх робіт і робіт товаришів.

2. Важливо своєчасно виявити природні задатки, схильність дитини, стимулювати творчу діяльність, закріпити досягнутий успіх постійними тренуваннями. Поступово ускладнювати навички уміннями і навичками. При цьому треба пам'ятати, що заняття малюванням лиш тоді збагачують учня естетикою, коли вони несуть йому радість. Важливими умовами успіху є об'єктивна оцінка художньої творчості дітей.

3. Проводьте конкурси на кращий малюнок. Організуйте виставки кращих робіт дітей, беріть участь в оформленні залу до свята, все це є важливим доповненням до уроку образотворчого мистецтва.

4. Слід пам'ятати, що мова про естетичне виховання має йти не лише тоді, коли змістом уроку є витвір мистецтва, коли діти співають, малюють, читають вірші і розглядають картинки, говорять про ліс, про осінь або про весну. Естетичне виховання може і повинно існувати і тоді, коли вивчають ділові папери, вирішуються задачі, виконуються різні вправи. Воно можливе на кожному уроці, незалежно від його змісту і може бути здійснено в зв'язку з вивченням матеріалів, а також з загальною організацією уроку.

5. Проводьте різні екскурсії на природу в ліс, просто вулицями міста, на озеро. Добре влаштовувати екскурсії в парк, ліс восени, зимою або весною. При цьому привертати увагу дітей на зміни, які проходять в природі, порівнюючи їхні думки з тими, які вони бачили на картинах чи художніх полотнах. Все це розвиває уяву у дітей, вчить бачити прекрасне в природі і прививає любов до рідного краю.

Поради батькам щодо естетичного виховання дітей в родині

1. Відвідуйте виставки картин, вишивок, роботи з бісероплетіння, ходіть усією родиною у театри, на музичні концерти, музеї. Але перед цим подумайте, чи сподобається це вашій дитині, чи справді той чи інший захід буде мати виховну цінність, тобто підбирайте найкращі варіанти для своїх дітей, для того, щоб дитина не просто споглядала те чи інше дійство, а й сприймала його і отримувала емоції, почуття.

2. Фантазуйте разом з дітьми, спробуйте складати власні казки. Адже, створення дитиною казки - одне з важливих джерел формування естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, краса почуттів і водночас засіб розумового розвитку.

3. Влаштовуйте прогулянки парком або походи до лісу усією родиною. Яскраві, приємні спогади про такі мандрівки надовго залишаються в пам'яті дітей. Під час таких прогулянок можна збирати різноманітні природні матеріали – листя, шишки та ін., що стане в пригоді під час створення різних виробів удома. Сприяйте тому, щоб після таких зустрічей з природою у дітей зазвичай з'являлося бажання намалювати те, що вони бачили, скласти віршик, обговорити з мамою чи татом побачене.

4. Керуйтеся таким принципом естетичного виховання, як принцип суспільної спрямованості, зв'язку з життям. Ознайомлюйте дітей з культурою, мистецтвом своєї країни та країнами світу, дивлячись різноманітні телепередачі та обговорюючи їх, розглядаючи енциклопедії, відвідуючи музеї.

5. Беріть активну участь у суспільному житті. Готуйтеся всією родиною до шкільних, міських виставок дитячих малюнків, виробів, виготовлених з природних матеріалів, іграшок та ін.